

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

İsmayılzadə Cahangir Arif oğlunun

“Mehmanxana xidmətinin mühasibat uçotunun təşkilində beynəlxalq və
milli uçot sistemlərinin istifadəsi istiqamətləri”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı

060402 “Mühasibat uçotu və audit”

İxtisaslaşma

“İstehsal sferasında mühasibat uçotu və audit”

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.d.,prof. Q.Ə.Abbasov

i.f.d., b/m N.M.Musayeva

Kafedra müdiri

prof. Səbzəliyev.S.M

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. MEHMANXANA XİDMƏTİNİN MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİNDƏ BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ UÇOT SİSTEMLƏRİNİN İSTİFADƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	
1.1.Mehmanxana xidmətlərinin iqtisadiyyatın formalaşmasında yeri.....	8
1.2. Mehmanxana xidmətində aparıcı sistem olan mühasibat uçotunun təşkili məsələləri.....	19
1.3 Mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin əsas xüsusiyyətləri və onlardan asılı olaraq əsas göstəricilərin uçotunun təşkilinin nəzəri əsasları.....	27
II FƏSİL. MEHMANXANA XİDMƏTİNDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİ PROBLEMLƏRİ	
2.1. Mehmanxana xidmətinin göstərilməsindən əldə edilən maliyyə göstəriciləri və onların ölkə (milli) təcrübəsinin uyğun uçotunun təşkili.....	35
2.2.Avrupa ölkələrində mehmanxana fəaliyyəti ilə bağlı iqtisadi göstəricilərin uçotunun təşkili xüsusiyyətləri.....	45
2.3.Yaxın qonşu ölkə kimi Türkiyə cümhuriyyətində mehmanxana fəaliyyətində yaranan maliyyə göstəricilərinin uçotunun aparılmasının əsas istiqamətləri.....	49
III FƏSİL. MEHMANXANA XİDMƏTİNİN MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİNDƏ BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ UÇOT SİSTEMLƏRİNİN TƏŞKİLİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ	
3.1 Ölkədə mehmanxana xidmətinin fəaliyyətində milli uçot sisteminin aparılmasında mövcud olan nöqsanlar və onların aradan götürülməsi yolları.....	56
3.2. İnkişaf etmiş ölkələrdə mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin mühasibat uçotunda mövcud olan üstünlükləri və onların ölkə təcrübəsinə tətbiqi yolları.....	60
3.3 Mehmanxana xidməti göstərən Beynəlxalq və Milli uçot sistemində idarəetmə uçotunun təşkilinin əsas məsələləri.....	64
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	71
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	73

GİRİŞ

Tədqiqat işinin aktuallığı. İctimai həyatın və iqtisadiyyatın mühüm sahələri olan turizm və mehmanxana biznesi bir vəhdət şəklində yaranıb inkişaf etmiş və fəaliyyətini davam etdirməkdədir. Turizm və mehmanxana xidmətinin qarşılıqlı fəaliyyəti bu sahələrin təşkilat formalarının inkişaf tarixi ilə sıx bağlıdır.

Xidmət sahəsi mövcud beynəlxalq ticarət imkanlarına görə ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsirə malikdir. Bu baxımdan da istənilən ölkə daxilində bu sahənin inkişaf etdirilməsi üçün ilk növbədə beynəlxalq ticarətin həyata keçirilə bilməsinin qarşısında duran məhdudiyyətlər aradan qaldırılmalıdır.

Hazırda dünyanın müxtəlif hissələrində yaradılmış turizm bölgələri öz növbəsində mehmanxanaların saylarındakı ciddi artıma səbəb olmuş və mehmanxana təsərrüfatında ciddi bir rəqabət mühitinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bu bazarda nəaliyyət qazanmaq istəyən mehmanxanaların işi daha da çətinləşmişdir.

Hazırda Azərbaycan mehmanxana biznesində yeni, yüksək dərəcəli mehmanxanaların sayı getdikcə artır. Bu mehmanxanaların əksəriyyətinin həmtəsisçisi xarici şirkətlərdir. Bu şirkətlər qonaqlara xidmətlərin standart texnologiyasını təqdim edirlər. Onlar digər mehmanxanaların rəqibinə çevrilirlər. Nüfuzlu qonaqlar adı mehmanxanalardan fərqli olaraq yeni, Avropa standartlarına uyğun xidmət göstərən otellərə üstünlük verirlər. Yalnız qonaqlara daha yüksək və keyfiyyətli xidmət göstərən otellər rəqabətə davam gətirə bilirlər. Mehmanxanaların rəqabətə davam gətirmələri üçün isə keyfiyyət, komfort , müasir standartlara cavab verən xidmətlə yanaşı qüsursuz və effektiv şəkildə təşkil olunmuş mühasibatlıq sisteminə malik olması zəruridir.

Ümumiyyətlə, mehmanxana fəaliyyəti göstərən müəssisələrdə bütün fəaliyyətin təsirli şəkildə aparılması nizamlı şəkildə işləyən mühasibatlıq sistemi ilə birbaşa əlaqədardır. Eyni zamanda bu sistem mehmanxana idarəçilərinin bütün ehtiyaclarını qarşılıyacaq və təyin olunan məqsədlərə xidmət edə biləcək bir xüsusiyyətə malik olmalıdır. Üstəlik nəzərə alsaq ki, digər müəssisələrdən fərqli olaraq mehmanxanalarda sürətli xidmət, bir çox gəlir mərkəzlərinin mövcudluğu,

maddi əməliyyatların çoxluğu və dəyəri yüksək olan xidmətin həyata keçirilməsi və s. nəticəsində xəta və fərqləndirilməyə rast gəlmək halları daha çoxdur. Məhz buna görədir ki, Respublikamızda da bu kimi halların qarşısının alınması üçün mehmanxana rəhbərliyi bu kimi hallara qarşı tədbirlər görməlidir. Ən yaxşı tədbir isə əlbəttə ki, bizim fikrimizcə qeyd olunan problemlərə qarşı hər bir ehtiyaca cavab verən mühasibatlıq sistemi və daxili nəzarət sisteminin təşkilidir. Deməli, dissertasiya işi müasir dövrümüzdə araşdırılması və işlənməsi faydalı ola biləcək aktual bir mövzudur.

Tədqiqat mövzusunun məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi mehmanxana xidmətinin mühasibat uçotunun təşkilində beynəlxalq və milli uçot sistemlərinin istifadəsi istiqamətlərini müəyyən etmək və mehmanxana xidmətində mühasibat uçotunun təşkili problemlərinin təhlilini aparmaqdan ibarətdir.

Qarşıya qoyduğumuz məqsədə çatmaq üçün dissertasiya işində aşağıdakı vəzifələr icra olunmuşdur:

- Müasir dövrdə mehmanxana xidmətlərinin iqtisadiyyatın formalaşmasında oynadığı mühüm rolun beynəlxalq və milli çərçivədə, iqtisadi göstəricilərə əsaslanaraq müəyyənləşdirilməsi;
- Mehmanxana xidmətində aparıcı sistem olan mühasibat uçotunun təşkilinin nəzəri və praktiki məsələlərinin ətraflı təhlil edilməsi;
- Mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin əsas xüsusiyyətləri və onlardan asılı olaraq əsas göstəricilərin uçotunun təşkili məsələlərinin aydınlaşdırılması;
- Mehmanxana xidmətinin göstərilməsindən əldə edilən maliyyə göstəriciləri və onların ölkə təcrübəsinin uyğun uçotunun təşkili məsələlərinin işlənməsi;
- Avropa ölkələrində və qonşu ölkə Türkiyə Cümhuriyyətində mehmanxana fəaliyyəti ilə bağlı əldə edilən iqtisadi göstəricilərin uçotunun təşkili xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Respublikamızda mehmanxana xidmətinin fəaliyyətində milli uçot sisteminin aparılmasında mövcud olan nöqsanların müəyyən edilməsi və onların aradan götürülməsi yollarının müəyyən edilməsi;

- Avropa ölkələrində mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin mühasibat uçotunda mövcud olan üstünlükləri və onların ölkə təcrübəsinə tətbiqi yollarının araşdırılması;

- Mehmanxana xidməti göstərən Beynəlxalq və Milli uçot sistemində idarəetmə uçotunun təşkilinin əsas məsələlərinin araşdırılması.

Dissertasiya araşdırılmasının obyektini və predmeti. Tədqiqatın obyektini Azərbaycan Respublikası ərazisində yerləşən Hilton mehmanxanası və qonşu ölkə Türkiyə Cümhuriyyəti ərazisində yerləşən Holiday Inn Express Istanbul mehmanxanası, predmetini isə bu mehmanxanalarda həyata keçirilən mühasibat uçotu hesablamalarının əsaslarını təşkil edən Beynəlxalq və Milli uçot sisteminin əsas prinsip və normaları, həmçinin Azərbaycan Respublikasının bu sahədə dövlətdaxili qanunvericiliyidir.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işində ilkin olaraq mehmanxana xidməti və onun iqtisadiyyatın inkişafında əsas istiqamətləri araşdırılacaqdır. Bu məqsədlə ilk növbədə iqtisadiyyatın formalaşmasına təsir edən mehmanxana xidmətinin formalaşdırılması və bu xidmətdə aparıcı sistem olan mühasibat uçotu məsələlərinin nəzəri metodlarla tədqiq ediləcəkdir.

Dissertasiya işində mehmanxana xidmətindən əldə olunan maliyyə göstəricilərinin uçotunun təşkilinin milli çərçivədə, Avropa ölkələrində və Türkiyə Cümhuriyyətində aparılması istiqamətləri təhlil, statistik qruplaşdırma və müqayisə metodlarından istifadə olunmaqla elmi cəhətdən tədqiq ediləcəkdir. Ölkəmizdə mehmanxana xidmətinin fəaliyyətində milli uçot sisteminin aparılmasındakı nöqsanlar, İnkişaf etmiş ölkələrdə mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin mühasibat uçotunda mövcud olan üstünlükləri və onların ölkə təcrübəsinə tətbiqi yolları təhlil metodları vasitəsilə ətraflı şəkildə tədqiq ediləcəkdir.

Tədqiqat mövzusunun işlənmə dərəcəsi. Dissertasiya işində mehmanxanalarda mühasibat uçotunun təşkili məsələlərinin ayrı-ayrı aspektləri araşdırılan zaman müxtəlif yerli və xarici ədəbiyyatlardan – monoqrafiyalardan, elmi məqalələrdən, tezislərdən və internet resurslardan istifadə olunmuşdur.

İlkin olaraq mehmanxana biznesinin inkişafı və mehmanxana xidmətlərinin iqtisadiyyatın formalaşmasında yeri məsələlərinə aydınlıq gətirilmişdir ki, bu məqsədlə də M.Ağakərimovun “Otel” adlı ali məktəblər üçün nəzərdə tutulmuş dərs vəsaitindən, C.Məmmədov, H.Soltanova, S. Rəhimovun birgə hazırladıqları “Beynəlxalq Turizmin Coğrafiyası” dərsliyindən, B. Bilalovun və Ç.Gülaliyevin, “Turizmin Əsasları” monoqrafiyasından, Ulu öndər H.Əliyevin Respublikamızda Turizmin inkişafı ilə bağlı söylədiyi nitqlərindən, o cümlədən də, A. Özsağır və Aliye Akının “Hizmetlər sektörü içində hizmet ticaretinin yeri ve karşılaştırılmalı bir analizi” adlı elektron jurnalından və bir neçə müxtəlif yerli və xarici ədəbiyyatlardan istifadə edilmişdir.

Mehmanxana xidmətində mühasibat uçotunun təşkili və mehmanxana xidmətinin göstərilməsindən əldə edilən maliyyə göstəriciləri və onların ölkə təcrübəsinin uyğun uçotunun təşkili məsələlərinin işlənməsi zamanı S.M.Səbzəliyev və Q.Ə.Abbasovun “Xidmət sahələrində mühasibat (maliyyə) uçotu” və S.M. Səbzəliyev və V.M.Quliyevin “İdarəetmə uçotu”, İ.Abbasovun “Mühasibat uçotu : sahələr üzrə” və s. monoqrafiyalardan, Milli mühasibat uçotu standartlarından və Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işində mehmanxana xidməti göstərən müəssisələrdə mühasibat uçotunun təşkili məsələrinə Avropa və Türkiyə çərçivəsində də baxıldığı üçün çoxsaylı xarici ədəbiyyatlardan yararlanmışdır ki, bu zaman da istifadə edilən ədəbiyyatlardan A.Ahmetin “Hizmet işletmelerinde yiyecek ve içecek yönetimi”, B.İsmailin “Konaklama Mühasebesi”, Ç.Ertuğrulun “Konaklama işletmelerinde Mühasebe uygulamaları”, E.Cemalın “Konaklama mühasebesi”, N.Akdoğanın “Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri”, müəllifləri Randal J. və Mark S. olan “Essentials Of Auditing and Assurance Services (An Integrated Approach)”, Asroff və Miltonun “Convention Management and Service, Educational Institute American Hotel & Motel Association”, J. Stephenin “Understanding Internal Control” və s. adlı monoqrafiyalar, dərsliklər, tezis və məqalələr qarşıya qoyulan problemlərin həlli zamanı faydalı olmuşdur.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən mehmanxana tipli müəssisələrin mühasibat uçotunun təşkili məsələlərində əsas olan maliyyə və hüquqi əsaslarda mövcud boşluqlar kompleks şəkildə öyrənilmişdir. Bu məqsədlə həm Milli, həm də Beynəlxalq mühasibat uçotunun prinsiplərindən istifadə edilmişdir.

Tədqiq olunan mövzunun elmi yeniliyi özünü Respublikamızda mehmanxanalarda mühasibat uçotunun təşkili zamanı mövcud olan nöqsanların araşdırılmasından, Türkiyə və Avropa məkanında fəaliyyət göstərən mehmanxanalarda mühasibat uçotunun təşkili məsələləri də təhlil olunaraq, onlarda mühasibat uçotunda mövcud olan üstünlüklərin ölkə təcrübəsinə tətbiqi yollarının araşdırılmasında göstərir.

Dissertasiya işinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin müddəaları mehmanxanalarda effektiv mühasibat sisteminin təşkilinin daha da təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsində, onlarda mühasibat uçotunun təşkili ilə bağlı məsələlərin tədrisində istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin strukturu. Dissertasiya işinin strukturu tədqiqat işində qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrə müvafiq olaraq müəyyən edilmişdir. Dissertasiya giriş, hər biri 3 yarımfəsildən ibarət olan üç fəsildən, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. MEHMANXANA XİDMƏTİNİN MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİNDƏ BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ UÇOT SİSTEMLƏRİNİN İSTİFADƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

1.1.Mehmanxana xidmətlərinin iqtisadiyyatın formalaşmasında yeri

Müasir dövrdə dünya iqtisadiyyatına rəhbərlik edən əsas bölmələr kənd təsərrüfatı, sənaye və xidmət sahələri hesab olunur və bu sahələr içərisində də xidmət sahəsi digər sahələr üzərində mühüm üstünlüyə malikdir. Çünki bu bölmə, kənd təsərrüfatı və sənaye sahələri ilə müqayisədə daha çox gəlir əldə edən sahədir.

XX əsrin ortalarından etibarən İEO-in iqtisadiyyatının formalaşmasındakı mühüm yerinə görə xidmət sahəsi digər sahələri üstələmişdir. Sonrakı illərdə isə bu bölmə sadəcə inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında deyil, İEOÖ-in iqtisadiyyatının inkişafındakı mühüm roluna görə də fərqlənmişdir. Bununla da inkişaf etmiş və inkişafda olan ölkələrdə bu sahəyə verilən önəm əsaslı dərəcədə artmışdır. Məhz bu səbəblərdən də istər İEOÖ, itərsə də İEO ölkə iqtisadiyyatında daha çox gəlir əldə etmək üçün bu sahəyə investisiya axını edilmişdir. Çünki bu bölmə dünyanın bütün ölkələrinin rifah və inkişaf səviyyəsinin artırılması üstünlüyünə malikdir.

Xidmət sahəsi mövcud beynəlxalq ticarət imkanlarına görə ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsirə malikdir. Buna görə də istənilən ölkə daxilində bu sahənin inkişaf etdirilməsi üçün ilk növbədə beynəlxalq ticarətin həyata keçirilə bilməsinin qarşısında duran məhdudiyyətlər aradan qaldırılmalıdır [26 , s 312].

Millətlər arasında ticari əlaqələrin qlobal qaydalarını müəyyənləşdirmək məqsədilə 1955-ci ildə Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) yaradılmışdır. Hazırda dünyanın 164 ölkəsi ÜTT-nin üzvüdür. Bundan başqa, 23 ölkə və bir neçə beynəlxalq təşkilat ÜTT-də müşahidəçi statusuna malikdir. Dünya ticarətinin 98%-dən çoxu ÜTT-yə üzv ölkələrin payına düşür.

Təşkilatın əsas vəzifəsi Uruqvay Raundu (1986-1994) nəticəsində formalaşmış Sazişlər Paketinin əsasında üzv ölkələr arasında ticarət-iqtisadi münasibətlərin

tənzimlənməsidir.

Bu təşkilat xidmət sahəsində (həmçinin də əmtəə) beynəlxalq ticarəti tənzimləyən başlıca təşkilatdır [7]. Təşkilatın əsas prinsiplərinə aşağıdakılar aiddir:

- 1) Ticari və iqtisadi sahələr arası əlaqələrin genişləndirilməsi;
- 2) Əhali arasında tam məşğulluğun həyata keçirilməsi;
- 3) Dünyanın istehsal resurslarından səmərəli istifadə edilmənin təmin olunması;
- 4) Üzv ölkələrin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- 5) Gəlir və tələbin yüksək və daima artan bir səviyyəyə çatdırılması.

ÜTT-yə üzvlük prosesində Azərbaycan Respublikası 21 ölkə ilə qarşılıqlı danışıqlar aparmışdır. İkitərəfli danışıqlar müddətində ölkəmizin beynəlxalq xidmət bazarına sərbəst çıxışına dair əsas məsələlər müzakirə olunmuş, zəruri hesab edilən sahələrin müdafiəsi ilə əlaqədar lazımi tədbirlər görülmüşdür.

Üzvlük prosesində aparılan danışıqların nəticəsi olaraq 2007-ci ildə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında ilk protokol imzalanmışdır. Növbəti protokollar isə Oman(2008), Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri(2008), Gürcüstan(2010) və Qırğızıstan Respublikası (2012) ilə imzalanmışdır. İmzalanmış hər bir protokolda Azərbaycan Respublikası üçün maraqlı olan məqamlar tam olaraq təmin olunmuşdur.

Sonuncu dəfə isə ikitərəfli danışıqlar 24-28 iyul 2017-ci il tarixləri arasında Aİ, ABŞ, İsveçrə, Yaponiya, Hindistan, Rusiya Federasiyası və Tayland ilə mallar və xidmətlər üzrə keçirilmişdir. Danışıqlar zamanı Azərbaycanın üzv ölkələrə təqdim etdiyi ən son təkliflər geniş şəkildə müzakirə edilmişdir.

Xidmət sahəsinin ayrılmaz tərkib hissələrindən biri də mehmanxana xidmətidir. Bəşəriyyət mövcud olduğu gündən bəri “qonaqpərvərlik” anlayışı da mövcud olmuşdur. İngilis dilində “hospitality” (qonaqpərvərlik) sözü qədim fransız sözü olan “hospis” sözündən götürülmüşdür ki, bu sözün də dilimizə tərcüməsi “qərib yolçular üçün ev” deməkdir.

İctimai həyatın və iqtisadiyyatın mühüm sahələrindən olan turizm və mehmanxana biznesi bir vəhdət şəklində yaranaraq inkişaf etmiş və fəaliyyətini davam etdirməkdədir. Turizm və mehmanxana xidmətinin qarşılıqlı fəaliyyəti bu

sahələrin təşkilat formalarının inkişaf tarixi ilə bağlıdır.

Hələ quldarlıq dövründə, yeni yolların salınması, yaşayış yerlərinin inşası sistemli və xüsusi planla aparılırdı. Bu da nəqliyyat və rabitənin işini əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırırdı.

Qədim Babilistan hökmdarı Xammurapinin “Qanunnaməsi”-ndə mehmanxana və onun sahiblərinin fəaliyyəti haqqında ətraflı məlumatlar vardır. Mənbələrdən görünür ki, b.e. 2000 il əvvəl Xaldey deyilən (müasir İraqın ərazisi) məskəndə mehmanxana işi inkişaf etmişdir. Babillər Qara və Xəzər dənizi sahilləri boyunca ərazilərdə, sığınacaq yerləri, karvan yolları boyunca karvansaralar salmışlar. Karvansaralar əsasən müasir Türkiyənin, İranın, Azərbaycanın, Əfqanıstanın və Hindistanın şimalında salınmışdır. Hazırda Azərbaycan ərazisində onlarla karvansara mövcuddur ki, hal-hazırda bunlardan bir neçəsi milli restoran kimi fəaliyyət göstərir [3,s 10].

Orta əsrlərdə mehmanxanaların inkişafına dini ənənələr əhəmiyyətli dərəcədə təsir edirdi. Bu dövrdə xeyli insan müqəddəs yerlərə ziyarət edir və təbii ki, yol boyu istirahət üçün dayanacaq evlərində, karvansaralarda, monastrlarda məskən salırdılar. Bu dövrdə otel biznesinin inkişaf etməsi ilə bağlı olaraq mehmanxanalar ittifaqı yaranır və nizamnaməsi təsdiq edilir. Bu ittifaq otelin qonaqları üçün daxili qaydaları müəyyən edir.

Orta əsrlərdə mehmanxana biznesinin inkişaf səviyyəsini və ölkə iqtisadiyyatına təsirini İngiltərənin timsalında daha aydın izləmək olar. İngiltərə qanunvericiliyinə görə mehmanxanalar ictimai müəssisə adlanır və qonaqların təhlükəsizliyi üçün sahibkarın məsuliyyət daşdığını elan edir. Mehmanxana sahibi qonağı qəbul etmək, xidmət göstərmək, qonağın təhlükəsizliyini təmin etmək və bir sıra başqa öhdəlikləri üzərinə götürür.

Hələ XII əsrdə Rusiyanın Böyük Novqorod şəhərində ilk qonaq evləri yaranmışdır. Bu şəhərdə, xarici tacirlər mənsub olduğu dövlətin adına uyğun dayanacaq evlərində məskən salırdılar.

Yeni dövrdə (XVI-XX əsrin əvvəlləri) mehmanxana təsərrüfatının inkişafına

təkan verən əsas hadisə, 1539-cu ildə İngiltərə kralı VIII Henrixin monastrların torpaq üzərindəki təsirini azaltması olmuşdur. Nəticədə səyahətçiləri, yolçuları və ziyarətçiləri qəbul edən kilsənin rolu zəifləmiş, kommersiya məqsədilə qonaqları qəbul edən dayanacaq evlərinin əhəmiyyəti isə artmışdır.

Müasir mehmanxana biznesinin inkişafı, elmi ixtiraların kəşf olunduğu XIX əsrə təsadüf edir. Bu dövrdə otellərdə yaşayan qonaqların tələbatı getdikcə artır. Qonaqlar artıq daha da müxtəlif xidmətlər və komfort tələb edirlər ki, nəticədə mehmanxanalar daha çox müxtəlif və rahat avadanlıqlarla təchiz olunur. Mehmanxanaların xidmət sferasının genişlənməsi isə əlbəttə ki, onların daha çox qazanc əldə etməsinə gətirib çıxarır.

Məlumdur ki, turizmin əsas şərtlərindən biri komfort və rahatlıqdır. XIX əsrin sonlarına doğru turizm fəaliyyətində əsas amil olan otel biznesi sürətlə inkişaf edirdi və məhsulun satışı üçün yeni bazarlar formalaşırdı.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində mehmanxanaların sayı nəinki Avropada, həmçinin Yaxın Şərq, Şimali Afrika və Şimali Amerikada kəskin şəkildə artmışdır.

Müasir dövr (XX əsrin II yarısından bu günə kimi). İkinci dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə - 50-ci illərdə mehmanxana biznesində əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliklər olmuşdur. 1952- ci ildə ABŞ- da Kemmons Uilson avtomobilçilər üçün "Holiday Inn" adlı ilk motel inşa edir. Nömrələrin və xidmətlərin qiyməti ucuz olan motellər müştərilər üçün sərfəli idi. Motellərin məşurlaşması və müxtəlif tipli mehmanxanalarla rəqabətdə irəli çıxması, sahibkarlar arasında gərginliyi artırmışdır. Bu dövrdə mehmanxana biznesinin inkişafı kütləvi xarakter almışdır.

XX əsrin 50-60 - cı illərini əhatə edən müddətdə turizmin sürətli inkişafı ilə əlaqədar olaraq Qərbi Avropa ölkələrində çoxsaylı mehmanxanalar tikilmişdir [3, s 14-18].

Hazırda Azərbaycan mehmanxana biznesində yeni, yüksək dərəcəli otellərin sayı getdikcə artır. Bu otellərin çoxunun həmtəsisçisi xarici şirkətlərdir. Bu şirkətlər

qonaqlara xidmətlərin standart texnologiyasını təqdim edirlər. Onlar digər mehmanxanaların rəqibinə çevrilirlər. Nüfuzlu qonaqlar adi otellərdən fərqli olaraq yeni, Avropa standartlarına uyğun xidmət göstərən otellərə üstünlük verirlər. Bu səbəbdəndir ki, yalnız qonaqlara daha yüksək və keyfiyyətli xidmət göstərən otellər mehmanxana biznesində rəqabətə davam gətirə bilirlər.

Mehmanxanaların idarəçiliyində vahid model yoxdur və bütün otellər üçün ümumi qanunauyğunluq və elementlər mövcuddur. Mehmanxanalar rəqabətə davam gətirmək üçün, idarəçiliyin sadə və çevik üsullarından istifadə etməlidirlər.

Mehmanxana və restoran biznesini hazırda “Hospitality Industry” adlandırırlar [11, s 14-18].

Dünya turizm biznesində fəaliyyətdə olan bir neçə iri mehmanxana şəbəkələrinin səciyyəsi Cədvəl 1.1.- də verilmişdir:

Cədvəl 1.1.

Dünyanın ən böyük mehmanxana şəbəkələri

Mehmanxana şəbəkəsi		Mehmanxanaların miqdarı	Mehmanxanaların əhatə etdiyi ölkələrin sayı
Adı	Ölkə		
Xolidey İNNZ	ABŞ	1800-dən çox	50
Şaraton	ABŞ	420	52
Trast-Xaus-Forte	Böyük Britaniya	810	25
Etap-otel	Fransa-Böyük Britaniya	170	80

Mehmanxana xidməti ilə məşğul olan ölkələrin əksəriyyətində bu siyasət, iqtisadi inkişafın regional proqramı çərçivəsində həyata keçirilir. Hazırda turizm sahəsi və xüsusilə də onun alt bölmələri olan mehmanxana və restoran xidmətləri İEÖ-in iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Dünyanın 100-ə qədər ölkəsində 150 mindən artıq işçisi və 6000-dən çox mehmanxanası olan böyük şirkətlər fəaliyyət göstərir [37].

Mehmanxana təsərrüfatı əhalinin həyat səviyyəsinə birbaşa və ya dolaylı olaraq təsir göstərməkdədir. Birbaşa təsir mehmanxana müəssisələrinin gəlirlərinin artmasında və onların işçilərinin rifahının yaxşılaşmasında təzahür edir. Dolaylı təsir nəinki gələn turistlər üçün, həm də yerli əhali üçün istiqamətlənən geniş xidmət şəbəkəsinin formalaşmasında, mehmanxana infrastrukturunun inkişafında özünü göstərir. İqtisadiyyatın digər bölmələrinin işləri ilə müqayisədə mehmanxana xidmətində çox vaxt ödəmə yaxşı olduğundan bu sferada işə tələb yüksəkdir. Beləliklə, araşdırmaya əsaslanaraq iqtisadiyyatın gəlirli və dinamik inkişaf edən sahəsi kimi turizmin inkişafının üstünlüyünə ölkəyə pul axınlarının, o cümlədən xarici valyutanın daxilolmasının artması, vergi daxilolmalarının artması, ümumi daxili məhsulun artması, yeni iş yerlərinin açılması, həm turistlərin, həm də yerli əhalinin istifadə etdiyi istirahət infrastrukturunun inkişafı və s. aid etmək olar.

Respublikamızda turizmin inkişafına hər zaman xüsusi diqqət yetirilmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin təsdiq etdiyi “Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət proqramı” və Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin 2010-cu ildə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı” turizmin inkişaf etdirilməsi üçün göstərilən qayğının nəticəsidir. Bu proqramların qarşısında duran əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə, son illərdə ölkə iqtisadiyyatında turizm sahəsinin payı əsaslı dərəcədə artmışdır. Ölkəmizdə bir neçə turizm müəssisələri, otellər və mehmanxanalar inşa edilərək istifadəyə verilmişdir [4].

Turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsində özəl sferada da çoxsaylı dövlət islahatları həyata keçirilmişdir. Respublikamızda ölkə prezidentinin azad sahibkarlığa olan dəstəyi və özəl turizm müəssisələrinin inkişafına şərait yaratması ilə ölkənin iqtisadi inkişafında azad sahibkarların rolu günü- gündən artmaqdadır [8,s 72].

Ölkəmizdə turizmin demək olar ki, bütün sahələri inkişaf etmişdir. Ölkə başçısı İlham Əliyev də mehmanxana biznesinin inkişafı haqqında qeyd etmişdir: “Turizm sahələrini inkişafı etdirmək məqsədilə ölkəmizdə böyük diqqət göstərilir. Mən hesab

edirəm ki, növbəti illərdə turizm bölməsi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi potensialında mühüm yerə malik olacaqdır. İnkişaf etmiş, xüsusilə də cəlbedici və zəngin təbiəti olan bütün ölkələrin iqtisadiyyatında turizm mühüm yeri vardır. Azərbaycan da zəngin ölkədir, turizmi inkişaf etdirmək üçün gözəl yerlər mövcuddur və biz mütləq bu imkanlardan istifadə etməliyik. İndi bütün bölgələrdə yeni, gözəl, müasir mehmanxanalar, turizm məntəqələri açılır. Əlbəttə ki, ən gözəl otellər Bakı şəhərində fəaliyyətə başlayır” [46].

Hazırda ölkəmizdə 600-ə yaxın mehmanxana və mehmanxana tipli obyektlər mövcuddur. Bu mehmanxanalardan 450-dən artığı xüsusi mülkiyyətdədir. Mövcud mehmanxanalar əsasən Bakı, Sumqayıt və Abşeron ərazisində yerləşir.

Son illərdə bölgələrimizdə də mehmanxanaların sayı artmaqdadır. Gəncə, Naxçıvan, Quba, Qəbələ və bir sıra başqa bölgələrimizdə müasir tələblərlə uyğun olan mehmanxanalar yaradılmışdır.

Hazırda ölkəmizdə mehmanxana sənayesinin inkişafına dəstək verilməsi, turizm bölməsində mehmanxana xidmətinin aparıcı sahəyə çevrilməsi, mehmanxanaların təklif etdiyi xidmətlərin Avropa standartlarına cavab verməsi, mehmanxana obyektlərinin daimi olaraq müştəri sferasının genişləndirilməsi istiqamətində əsaslı işlər görülməkdədir.

Ölkəmizdə mehmanxana sənayesinin inkişafı ciddi rəqabət mühiti formalaşdırmışdır. Ölkəmizdə günü- gündən öz möhtəşəmliyi ilə fərqlənən otellərin inşası artmaqdadır. Bunlara nümunə olaraq “Excelsior”, “Qafqaz Point Hotel” “Hilton Bakı”, “Jumeirah Bilgah Beach Hotel”, “JW Marriott Absheron”, “Kempinski Hotel-Badamdar”, “Four Seasons Hotel Bakı”, “Shah Palace Hotel” , və s. göstərmək olar.

Mehmanxana biznesinin inkişafı ölkədə işsizlik probleminin aradan qaldırılması məsələsində də olduqca əhəmiyyətlidir. Mehmanxana biznesinin düzgün idarə edilməsi üçün kadr potensialı əsaslı rol oynayır. Aydınır ki, mehmanxanalar külli miqdarda maliyyə hesabına başa gəlir. Deməli, bu müəssisələrin idarəedilməsi təcrübəli və bu sahədə peşəkar hesab olunan kadrlara həvalə olunmalıdır [47].

Azərbaycan Respublikasında mehmanxana biznesinin sürətli şəkildə inkişafına təsir edən əsas amillər aşağıdakılardır:

- turizm sahəsində həyata keçirilən dövlət proqramları;
- Avropa standartlarına cavab verən mehmanxanaların inşası;
- turizm şirkətlərinin geniş fəaliyyəti;
- ölkəmizdə həyata keçirilən beynəlxalq səviyyəli tədbirlər, oyunlar və s.nəticəsində turistlərin sayının ilbəl artması;
- turizmin inkişafına ayrılan kreditlər;
- turizmin inkişafı məqsədilə dövlət fondundan ayrılan vəsaitlərin çoxalması;
- turistlər üçün vizanın sadələşdirilməsi;
- beynəlxalq layihələrin həyata reallaşdırılması və s [15, s 90].

Əlbəttə ki, bütün bu göstərilənlər nəticəsində beynəlxalq şirkətlərin Azərbaycana marağı artır. Mehmanxana biznesinin inkişafı istər yerli, istərsə də xarici qurumlar üçün yaradılan əlverişli investisiya mühitidir. Yerli və xarici sahibkarlara dövlətimiz tərəfindən olan dəstək nəticəsində isə ölkəmizdə bu sahəyə sərmayə qoymaq və layihələr həyata keçirmək istəyənləri həvəsləndirir. Beləliklə də, mehmanxana biznesi daha da genişlənir. Ölkəmizdə 2010-2017-ci illərdə mehmanxana sahəsi üzrə əldə olunmuş statistik göstəricilər (Cədvəl 1.2.) bu sahənin inkişafının göstəricisidir.

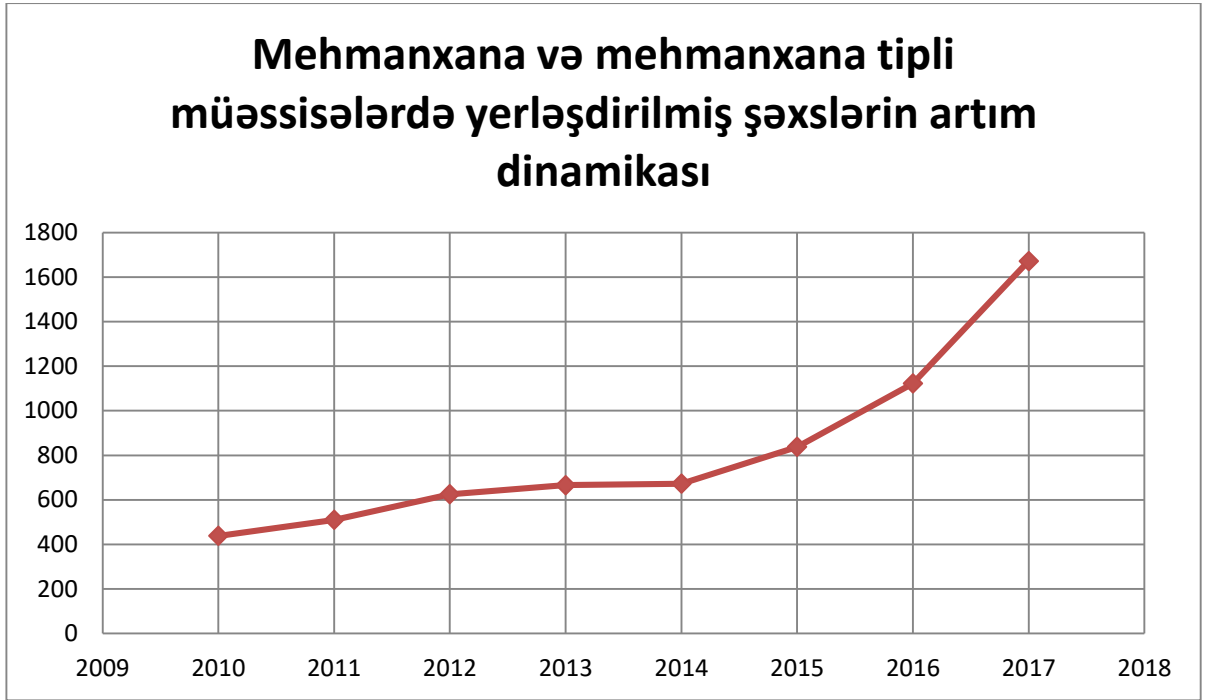
Məlumdur ki, son illərdə Azərbaycan Respublikasında keçirilən beynəlxalq tədbirlərin sayı ilbəl artmaqdadır. Bununla yanaşı, ölkəmizin qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə, hər bir kəsi valeh edə biləcək bir təbiətə malik olması və müasir standartlara layiqincə cavab verə biləcək xidmət infrastrukturunun təşkili kimi məsələlər ölkəmizə gələn turistlərin sayında ciddi artım yaratmışdır. Əgər 2003-cü ildə mehmanxanalarda gecələyin şəxslərin ümumi sayı 146,2 min nəfər təşkil etmişdirsə, 2017-cü ildə bu göstərici 9,8 dəfə artmış və 1432, 5 min nəfər təşkil etmişdir. Mehmanxanalarda gecələyən xarici turistlərin sayı isə 2003-cü illə müqayisədə 2017-ci ildə 10,2 dəfə artmış və 892,8 min nəfərə kimi yüksəlmişdir [48].

Mehmanxana sahəsi üzrə statistik göstəricilər (2010-2017)

GÖSTƏRİCİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin sayı	499	508	514	530	535	536	548	552
Bakı şəhərində	114	120	122	129	132	125	143	147
digər rayon və şəhərlərdə	385	388	392	401	403	411	405	405
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə nömrələrin sayı	14158	14815	15898	16559	17363	17953	20330	22856
Bakı şəhərində	5471	5607	6386	6837	7491	7656	8692	11218
digər rayon və şəhərlərdə	8687	9208	9512	9722	9872	10306	11638	11638
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə yerlərin sayı (birdəfəlik tutum)	30793	31979	32834	33951	35652	38519	40042	40325
Bakı şəhərində	10040	10291	10217	10521	11792	12779	14020	14342
digər rayon və şəhərlərdə	20753	21688	22617	23430	23860	25740	26022	26022
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə yerləşdirilmiş şəxslərin sayı, min nəfər	438,5	510,2	624,9	666,3	672,3	838,1	1122,1	1432,5
Bakı şəhərində	230,4	282,4	363,6	456,4	432,5	535,3	686,8	925,0
digər rayon və şəhərlərdə	208,1	227,8	261,3	209,9	239,8	302,8	435,3	507,5

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

Mehmanxana tipli müəssisələrdə 2010-2017-ci illər ərzində mehmanxanalarda yerləşdirilmiş şəxslərin artım dinamikası şəkil 1.1.-də verilmişdir.

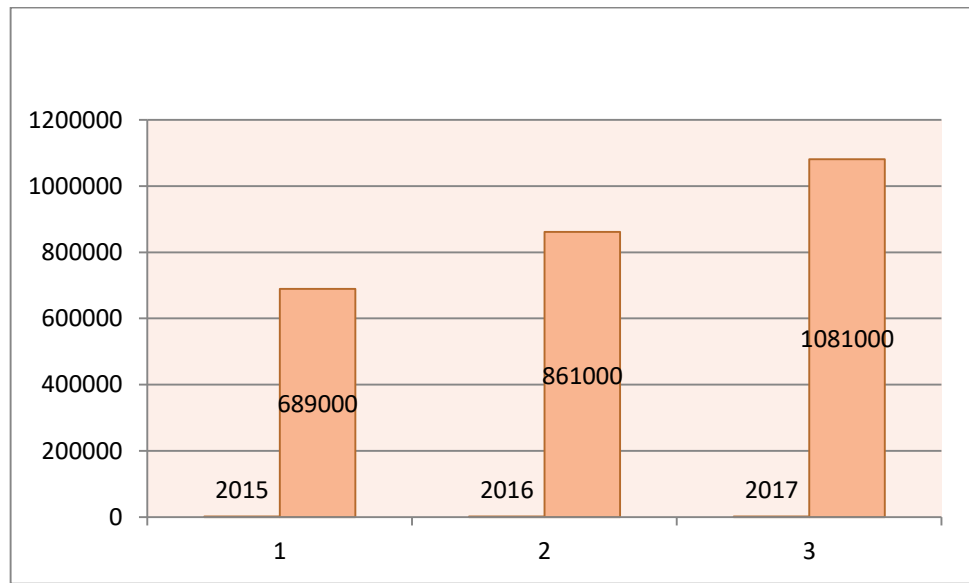
Şəkil 1.1. Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə yerləşdirilmiş şəxslərin artım dinamikası

2017-ci ildə yanvar ayından iyun ayına qədər mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə yerləşdirilmiş qonaqların sayı 602 min nəfər, mehmanxanalarda gecələmələrin sayı isə 1 gün üçün 1 milyon 81 min adam təşkil etmişdir. Ötən ilin iyun-yanvar aylarını əhatə edən müddətlə müqayisədə mövcud şəxslərin sayında 42,9 faiz, mehmanxanalarda gecələmələrin sayında isə təqribən 52 faizə yaxın artım müşahidə edilmişdir. Qeyd edək ki, mehmanxanalarda yerləşdirilmiş qonaqların 68,4 faizi əcnəbi ölkənin vətəndaşları olmuş və bu xarici vətəndaşlar tərəfindən mehmanxanalarda keçirilmiş gecələmələr ümumi gecələmələrin 65,9 faizini təşkil etmişdir.

Gecələmələrin 58,2 faizi Bakı şəhərində, 9,3 faizi Qəbələdə, 5,8 faizi Qusarda, 4,1 faizi Naxçıvan Muxtar Respublikasında, 2,1 faizi Qubada, 1,5 faizi Şamaxıda, 1,4 faizi Xaçmazda, 17,6 faizi isə digər şəhər və rayonlarda yerləşən mehmanxanalarda qeydə alınıb.

2017 – ci ildə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin əldə etdikləri

gəlirlərin ümumi miqdarı 136,6 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu göstərici də ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 37,8 faiz çoxdur. Gəlirlərin 68,8 faizi nömrələrin satışı üzrə xidmətlərdən, 21,4 faizi içki məhsullarından və qida məhsullarının satışı üzrə xidmətlərdən, 9,8 faizi isə digər xidmətlərin göstərilməsi nəticəsində əldə edilib. Gəlirlərin 97 milyon manatı əcnəbilərə göstərilmiş xidmətlərin nəticəsində formalaşmışdır. Mehmanxana xidmətlərindən 2015-2017-ci illərdə əldə olunan gəlir şəkil 1.2.-də verilmişdir.

Şəkil 1.2. Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdən əldə edilən gəlir.

Xidmətlərin göstərilməsinə çəkilən xərclər 2017- ci ildə 105,2 milyon manat təşkil etmişdir ki, onların da 32,3 faizini əmək haqqı xərcləri, 14,9 faizini içkilərin və yeməklərin hazırlanması zamanı alınan mallar üçün çəkilən xərclər, 8 faizini yanacaq və enerjiyə sərf olunan xərclər, 7,9 faizini sosial sığortalar üçün ayırmalar, 7,3 faizini amortizasiya ayırmaları və 29,6 faizini isə digər xərclər təşkil edib. Bu müəssisələrdə çalışan işçilərin sayı isə ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisə olunduqda 11,8 faiz artaraq 9 min 770 nəfər olmuşdur və bir işçiyə düşən orta aylıq əmək haqqının məbləği 579,3 manat təşkil edərək ölkə üzrə orta göstəricidən 11,1 faiz çox olub [49].

Beləliklə, mehmanxana xidməti göstərmək ən perspektivli sahə olduğundan onun genişləndirilməsi məqsədəuyğun sayılmalıdır. Bu sahənin inkişaf etdirilməsi neft amilindən asılı qalmamaq baxımından da ölkəmiz üçün olduqca əhəmiyyətlidir.

1.2 Mehmanxana xidmətində aparıcı sistem olan mühasibat uçotunun təşkili məsələləri

Müasir dövrün mühasibat uçotu sistemi, əmlakın qorunub saxlanmasını təmin etməklə həm də müəssisənin digər subyektlərə göstərdiyi xidmətlərlə bağlı olan işlər üzərində nəzarəti yerinə yetirir, təsərrüfat fəaliyyəti prosesində əmələ gələn müxtəlif əksikgəlmə, xarabolma və itkilərin qarşısını dərhal alır.

Mehmanxana biznesi ilə məşğul olan təşkilatların mühasibat uçotunda gəlirin əldə edilməsi hüquqi istiqamətdə kimin müqavilə bağlamasından asılı olaraq yaşamaq üçün mehmanxana xidmətindən istifadə edənlərin münasibətləri ilə birbaşa əlaqədardır.

Hal-hazırda mehmanxana biznesi ilə məşğul olan təşkilatlar aşağıdakı xidmətlərə görə gəlir əldə edə bilərlər:

- mehmanxana nömrələrində yaşamağa görə;
- həm öz, həm də kənar təşkilatların gücü ilə əlavə xidmətin göstərilməsinə görə;
- mehmanxana otaqlarının icarəyə verilməsinə görə.

Bundan başqa, digər mənbələrdən-cərimə, penya, dəbbələmə, mehmanxananın əmlakının xarab edilməsi və s. görə də gəlir əldə edilə bilər.

Mehmanxana fəaliyyəti göstərən müəssisələrdə mühasibat uçotunun ən mühüm vəzifəsi, bazar iqtisadiyyatının formalaşdığı uyğun bir şəraitdə idarəetmədə informasiyalarının hazırlanması, işlənməsi və istifadəsi ilə birbaşa bağlıdır.

Təşkilati nöqtəyi nəzərdən hər hansı bir turizm müəssisəsinin informasiya texnologiyaları ilə təchiz olunması, müəssisə ofisinin avtomatlaşdırılmasından əlavə yerli elektron şəbəkə və elektron sənəd dövriyyəsi, həmçinin yol biletləri və otel nömrələrinin əvvəlcədən sifariş olunmasına qədər istənilən miqyasda həyata keçirilə bilər. Biz müasir metodlara cavab verən informasiya texnologiyasının istifadə olunmasının strukturuna fikir versək, görürük ki, burada üç səviyyənin-müəssisədaxili, müəssisələrarası və interaktiv informasiya əlaqəsinin yaradılmasını misal göstərə bilərik.

Mehmanxana xidməti ilə məşğul olan müəssisənin profilindən və işinin

həcmindən asılı olaraq müəssisədaxili səviyyədə informasiya texnologiyasının tətbiqi dəyişilə bilər. Burada ən önəmli iş turizm xidmətinin yerinə yetirilməsi zamanı alınan informasiyanın qəbul edilməsi, işlənilib hazırlanması, və mühafizə olunması hesab edilir. Müəssisədaxili informasiyanın (mühasibat, marketing və s.) işlənilib hazırlanması üçün müasir metodlara cavab verə bilən kompyuterlər, informasiyanın verilməsi və qəbul edilməsi üçün müxtəlif avadanlıqlar tələb olunur. Bundan başqa turizm müəssisəsində olan digər elektron tipli informasiya texnologiyası və onların müəssisədaxili yerli şəbəkədə (internet) fəaliyyət göstərmək imkanı vardır, bu isə həmin müəssisənin struktur bölmələri arasında mühafizə olunan informasiyaları əldə etmək üçün, operativ əlaqə yaradılması üçün, həmçinin maneələrin aradan qaldırılması üçün əhəmiyyətli hesab edilir.

Mehmanxana müəssisələrində mühasibat uçotunun təşkili prinsiplərinin icrası Azərbaycan Respublikası Qanununun “Mühasibat uçotu haqqında” 3- cü maddəsinə uyğun olaraq iqtisadi təsərrüfat subyektlərinin uçot siyasətinin formalaşması əsaslarının açıqlamasını müəyyən edir.

Mühasibat uçotunun təşkilində hər mehmanxana müəssisəsinin vəzifələri aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- müəssisənin əmlakının, öhdəliklərinin və bütün təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunu, sözügedən uçotunun hesab planı, digər normativ sənədlərə uyğun mühasibat uçotu hesablarında işlənilib hazırlanmış uçot standartları və qarşılıqlı əlaqəli ikitərəfli yazılış üsulu ilə yerinə yetirməli;
- ayrı-ayrı təsərrüfat əməliyyatlarını uçotda düzgün əks etdirməli, hesabat dövrü ərzində əmlakın qiymətləndirilməsini təsərrüfatçılıq şəraitindən asılı olaraq qəbul olunmuş uçot siyasətinə və mövcud olan qanunauyğun hesab edilən mühasibat uçotu standartları və bu uçota aid digər normativ sənədlərin tələblərinə əməl olunmalı, keçən dövr illə müqayisədə uçot siyasətindəki dəyişikliklərin mühasibat uçotunda izahı verilməli;
- mövcud əmlakın, öhdəliklərin, kapitalın, hesablaşmaların və digər əmtəə-material dəyərlilərinin inventarlaşmasının nəticələrini hesabat dövründəki (ay, rüb, il) uçotda

tam və düzgün şəkildə əks etdirilməli.

Uçot yazılışlarında bütün təsərrüfat əməliyyatları ardıcıl olaraq düzgün qeyd edilməlidir;

- qəbul olunmuş uçot siyasətinə, hesabat ili ərzində riayət edilməli;
- mühasibat uçotunda cari xərclərin istehsal (tədavül xərclərinə) daxil edilməli və düzgün müəyyən olunmalı, analitik uçot hesablarını hər ayın biri tarixinə uyğun sintetik uçot məlumatları ilə üzləşdirilməli, onların eyniliyi və düz qeyd olunmaları müəyyənləşdirilməlidir.

Mühasibat uçotu üzrə qanunvericiliyə müvafiq olaraq hər bir təsərrüfat əməliyyatı mühasibat uçotunda əks etdirilmək üçün mütləq sənədləşdirilməlidir.

İlk sənədlər üçün qalan tələblər dəyişməz olaraq qalır. Bu cür sənədlər nümunəvi blanklarda, onlar olmadıqda isə bütün zəruri göstəricilər əhatə edilməklə müstəqil hazırlanmış formada tərtib edilir. Sənədləri əməliyyatın baş verdiyi anda, buna imkan olmadıqda isə - əməliyyat prosesi qurtaran kimi tərtib etmək lazımdır. Mühasibat (maliyyə), vergi uçotunun məlumatları və bu məlumatlar əsasında mühasibat (maliyyə) və vergi hesabatını təsdiq etdiyindən ilk sənədlərin tam və düzgün rəsmiyyətə salınması vacibdir. Sənədlərin hərəkəti üzərində nəzarəti yəşkil etmək üçün onların dövriyyəsinə qruplaşdırmaq tələb olunur. Sənəd dövriyyəsi sənədin ilk tərtib edildiyi andan saxlandığı yerə kimi hərəkətini özündə formalaşdırır.

Təşkilatın sənəd dövriyyəsinin elementlərindən biri də uçot registrləridir. Təşkilatın uçotunun avtomatlaşdırılması şəraitində, onların formalaşması, doldurulma (tərtib edilmə) və işlənmə qaydası qüvvədə olan əsasnamənin tələblərinə uyğun olaraq müəssisə tərəfindən müstəqil müəyyən edilir. Beləliklə, mühasibat hesabatının tərtib edilməsi üçün informasiyaları qruplaşdırmaq tələb olunur.

Mühasibat uçotunda ilk sənədlərin hərəkəti qaydası, müvafiq ilk sənədlər üçün optimal bölmə və icraedicilərin sayından asılı olaraq səmərəli sənəddövriyyəsinə təyin edilən qrafiklə tənzimlənir. Mühasibat uçotunda sənəd və sənəddövriyyəsi haqda əsasnaməyə müvafiq olaraq bütün ilk sənədlər və uçot registrləri sənədlərin kateqoriyasının müəyyən edilməsi üçün təyin edilən müddət ərzində arxivdə

saxlanmalıdır. Ümumilikdə sözügedən əsasnamədə sənəd döviyyəsinin işlənməsi üzrə ümumi təkliflər verilmiş və bu təkliflərdə əsasən ayrı-ayrı sahələrdə sənədlərin hərəkəti qaydasını hər bir təşkilatın özünün müstəqil hazırlaması əsas tutulur. Bununla əlaqədar olaraq mehmanxana biznesində baş vermiş əməliyyatların sənədlə rəsmiləşdirilməsini nəzərdən keçirək.

Hal-hazıra kimi mehmanxana xidməti göstərən təşkilatlar üçün Azərbaycan Statistika Komitəsi tərəfindən heç bir ilk sənəd forması işlənib hazırlanmamışdır. Ancaq qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 25.05.2005-ci il tarixli 829№-li əmri ilə ciddi hesabat sənədləri (blankları) təsdiq edilmiş və həmin sənədlərdən ancaq əhali ilə mehmanxana və otel təsərrüfatında, hesablaşmanın aparılmasında mühüm rol oynayan pul vəsaitinin uçotu üçün nəzərdə tutulan sənədlərdən istifadə olunur. Bunu əsas götürərək göstərilən xidmətlərə görə əhalidən pul hesablaşmaları, yəni pul vəsaitləri ilə bağlı təsərrüfat əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsində istifadə edilən sənəd ilk sənədlər sayılır.

Beləliklə, mehmanxana xidməti göstərən zaman yuxarıda qeyd edilən ciddi hesabat sənədləri (blankları) ilk sənəd hesab edilir. Burada başlıca istiqamət həmin ilk sənədlərdə formalaşan təsərrüfat əməliyyatlarında olan məlumatları mühasibat və vergi uçotunda düzgün və tam əks etdirməkdir. [15, s 203].

Mehmanxanaya gələn müştərinin tərtib etdiyi sənədlərdən birincisi-anketdir . Bu sənəd mehmanxanada yaşayan müştərinin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədin məlumatlarına əsasən tərtib olunur. Təcrübədə çox da böyük olmayan mehmanxanalarda qeyd edilən sənədin tərtib edilməsinə formal yanaşılır, yaxud onu tərtib etməkdən imtina edilir. Bu cür hərəkət inzibati qanun pozuntuları haqda nəzərdə tutulan məəcəlləyə uyğun olaraq maddi məsuliyyətə: mehmanxanada yaşayanlar və həmin qeydiyyatın aparılmasına məsul olan şəxslər cərimə ödəməyə cəlb edilməlidir. Cərimənin məbləği Azərbaycan Respublikasının “İstehlakçıların hüququnun müdafiəsi haqqında” 10 iyun 2005-ci il tarixli, 925-IIQD nömrəli qanunun tələblərinə uyğun işlənib hazırlanmış qaydalara müvafiq təyin edilən miqdarda həm mehmanxanada yaşayanlardan həm də qeydiyyatın

aparılmasına məsul olan işçilərdən tələb olunur. Vətəndaşların qeydiyyatını aparan şəxs, mehmanxanadakı nömrələrin düzgün istifadəsi üzərində təşkilati-bövlüşdürücü, yaxud inzibati təsərrüfat vəzifəsinin yerinə yetirilməsində məsul olan vəzifəli şəxs hesab edilir. Sözügedən şəxslər bütün mehmanxanalarda, turist bazalarında, evlərində, pansionatlarda və sosial təyinatlı müəssisələrdə mövcuddur və onlar öz vəzifələrinə uyğun fəaliyyət göstərməlidirlər. Bütün qeyd edilən tələbata cavab verməyən hallardan uzaqlaşmaq üçün mehmanxanaya, sanatoriyaya, istirahət evlərinə, pansionatlara, turist bazalarına, eləcə də bunlara bənzər müəssisələrə gələn vətəndaşların qeydiyyatının aparılma qaydasını özündə əks etdirən Əsasnaməni əldə rəhbər tutmaq lazımdır.

Beləliklə, təşkilat təklif edilən sənədlərdən (blanklardan) birini seçməli və zəruri miqdarda həmin sənədləri (blankları) doldurmalıdır. Xarici vətəndaşların qeydiyyatı pasporta, yaxud digər dərkənar qoyulmuş formaya - xarici vətəndaşların qeydiyyatı jurnalına əsasən aparılır [15, s 305].

Mehmanxana biznesindən çox istifadə edilən sənəd, mehmanxanada yaşamaq üçün yazılan hesabnamədir. Onun mövcudluğu xidmət göstərmək üçün müqavilənin bağlanmasını təsdiq edir. Hesabnamə, yaşayış üçün bronun dəyəri, eləcə də xüsusi talon olmadan əlavə xidmət üçün tələb olunan məbləğ, ödənilən zaman yazılır. Hesabnamədə göstərilən məlumat, mehmanxanada yaşayan müştərinin anketində göstərilən informasiyaya uyğun olmalıdır. Ciddi hesabat sənədində (blankında) tərtib edilən hesabnamə, xidmətin dəyərinin tam həcmdə ödənilməsini təsdiq edir və o, kassa qəbzini tam əvəz edə bilər.

Mehmanxanada yaşayanlara, ictimai iaşə, məişət xidməti göstərən və rabitə müəssisələrinin xidmətindən istifadə hüququ, həmin şəxslərin kartına əsasən təmin edilir.

Mehmanxanada yaşayanlar üçün hesablaşmanı həyata keçirən işçi tərəfindən (iş növbəsini qurtardıqdan sonra) kassa hesabatı tərtib edilməlidir. Həmin hesabatda mehmanxana xidmətindən istifadənin bütün ödənişləri haqqında məlumatlar göstərilir. Bu məlumatlar, yaşayışa görə hesabnamənin düzgün və vaxtılı-vaxtında

yazılması və onlann kassa hesabatının ümumi yekununa uyğun olması üzərində nəzarət etməyə şərait yaradır.

Bundan başqa, kassa hesabatında, mehmanxanada yaşayanlar və digər (məsələn, əmlakın xarab edilməsinə, pul vəsaitinin qaytarılmasına görə və s.) hesablaşmalar haqda informasiyalar da əks etdirilir. Bu hesablaşmalar haqda məlumatlar digər ciddi hesabat sənədlərində də təkrar edilir.

Mehmanxanadan vaxtından əvvəl gedən şəxsə pul vəsaiti qaytarılan hallarda, pulun qaytarılmasına dair qəbz tərtib edilir. Qeyd olunduğu kimi kassa hesabatını tərtib edən bu formanın məlumatları zaman həmin hesabatda əks etdirilir. Pulun qaytarılması üçün qeyd edilən sənədlərin tərtib edilməsindən başqa, qonağın anketdəki və qəbzdəki imzasını üzləşdirmək, yaşayış haqda yazılmış hesabnamədə isə pulun qaytarılması haqda qeydiyyat aparmaq lazımdır.

Mehmanxana əmlakının xarab edilməsinə dair tərtib edilən akt, vurulan ziyanın ödənilməsi üzrə mehmanxana və otellərdə yaşayanlara iddia təqdim etmək üçün əsas sənəd hesab edilir.

Bu aktda müəyyən olunmuş ziyanın həqiqi vəziyyəti, eləcə də onun qiymətləndirilən dəyəri göstərilir. Bu sənəd bir neçə surətdən ibarət tərtib edilərək mehmanxanada yaşayan və mehmanxana işçiləri tərəfindən imza edilir və kassa hesabatına əlavə olunur.

Son illərdə mehmanxanada yaşayanların təşəbbüsü ilə hava limanına bilet sifariş vermək, çay, qəhvə və tərcüməçi xidməti göstərmək geniş yayılmışdır. Sadalanan xidmətlər, yəni əlavə ödənişli xidmət göstərmək, xüsusi formalı qəbzlə rəsmiyyətə salınır.

Sanator - kurort xidməti göstərilməsi nəinki nəzarət kassa texnikası (NKT) haqda qanunvericiliyin nəzərdə tutduğu qaydaya riayət etmək həm də vergiverən təşkilatların ƏDV üzrə güzəştə malik olmalarından asılı olaraq təşkilatlarda aparılan sənəd dövriyyəsi mühüm əhəmiyyət kəsb etməlidir. Qeyd edilən qayda və normativ sənədlərdən asılı olaraq sanator - kurort, sağlamlıq və istirahət təşkilatları, uşaq istirahət və sağlamlıq təşkilatları, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının ərazisində

yerləşən və göndəriş, yaxud kursovka ilə rəsmiyyətə salınmış uşaq sağlamlıq düşərgələri vergiyə cəlb edilmirlər (vergiyə cəlb edilmədən azad olunurlar).

Bununla əlaqədar olaraq sanator - kurort təşkilatlarında göstərilən və ödənişi aparılan xidmət əməliyyatlarının sənədləşdirilməsində bir neçə variantdan istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Birinci variant - nəzarət kassa texnikası (NKT) tətbiq etmədən nağd pul hesablaşmalarının aparılması Qaydasına müvafiq olaraq sanator - kurort göndərişi üzrə sənədin (blankm) müstəqil hazırlanmasını və təsdiq edilməsini müstəqil həyata keçirmək və onu təşkilatın sənəddöv-riyyəsinə daxil etmək.

İkinci variant - İstirahət edənlərlə hesablaşmada nəzarət kassa texnikasından (NKT) istifadə etməklə, əvvəlki göndəriş və kursovka sənədinin (blankının) tətbiqini davam etdirmək, yaxud bütün rekvizitlərin məzmununu özündə əks etdirməyən kompüterin printerində çap etmək və i.a. lazımdır.

Üçüncü variant - İstirahət edənlərlə hesablaşmada ancaq heç bir göndəriş və kursovka sənədi (blankı) vermədən nəzarət kassa texnikasından (NKT) istifadə etmək [1,s 302].

Sanator - kurort xidmətlərinə görə pul hesablaşmalarının rəsmiləşdirilməsi üçün təklif edilən bütün variantlar NKT haqda normativ sənədlərin bütün tələblərinə riayət etməyə şərait yaradır. Lakin, təklif edilən üç variantdan birinci variant təşkilata ƏDV-yə qənaət etməyə imkan yaradır.

Tibbi xidmətə görə hesablaşmaların rəsmiyyətə salınmasına gəldikdə qeyd edək ki, bu istiqamətdə təşkilatın NKT-dan istifadə etməklə əhaliyə pullu tibbi xidmət göstərilməsinə və bütün zəruri rekvizitlər göstərilməklə xüsusi hazırlanmış sənədlərdən istifadə edilməsinə dair Vergi Məcəlləsinin əhaliyə tibbi xidmətin göstərilməsi bölməsində geniş izah verilmişdir.

Müasir şəraitdə müxtəlif mehmanxana xidmətləri sırasına pərakəndə ticarət və ictimai iaşə xidmətini də daxil etmək olar. Bu növ xidmət nisbətən mürəkkəb xidmət hesab edilir. Ticarət, o cümlədən malların satışını həyata keçirən pərakəndə ticarət və ictimai iaşə (1200 kodlu) təsnifata görə mürəkkəb çeşidli mal və məhsullarla satış

etdiyindən həmin proses mürəkkəb xidməti özündə birləşdirir.

Ümumiyyətlə qeyd edək ki, mehmanxana biznesində çox da böyük olmayan ilk sənədlərdən istifadə edilir. Sənədlər kifayət qədər olmadıqda fəaliyyət xüsusiyyəti və əməliyyatların nağd hesablaşma yolu ilə aparılması və həmin əməliyyatların əhatə edilməsi üçün kassa aparatının olmaması nəzərə alınmaqla təşkilat, özünə lazım olan ilk sənədləri müstəqil hazırlaya və tətbiq edə bilər. Bütün hallarda təşkilatın özü tərəfindən hazırlanmış ilk sənədlər, mehmanxana xidməti göstərən təşkilatlarda nağd pulun alınmasını təsdiq edən kassa qəbzinə əlavə olunmalıdır.

İlk sənədlərdən sonra sənəd dövriyyəsinin növbəti elementi uçot registrləri hesab edilir. Ayrı-ayrı registrin təyinatı hər bir təşkilat tərəfindən müstəqil müəyyən edilir.

Kommersiya təşkilatlarında mühasibat uçotunun aparılmasında ən geniş yayılmış forma-hesabdarlığın jurnal-order formasıdır. O, bir neçə onilliklərdir ki, tətbiq edilir. Bu onilliklər ərzində onun əsasında sonradan kağızda çap olunmaqla elektron formada uçot registrləri və onların tətbiqi müxtəlif mühasibat proqramlarında formalaşmışdır. Mühasibat registrlərinin tərkibini mühasibat uçotunun tətbiqi üsullarına istiqamət verən, daxili sənəd - uçot siyasətinə əsasən təşkilatın özü müəyyən edir. Bir qayda olaraq, uçot informasiyalarının işlənmə texnologiyasından istifadə etməklə zəruri informasiyalar, birinci növbədə uçot və hesabat məlumatlarının hazırlanması formalaşır. Bununla birlikdə registr sistemi vergi və idarəetmə uçotunun təşkili üçün də əsas fundament kimi tətbiq oluna bilər.

Beləliklə, ilk sənədləri və uçot registrlərini müəyyən etdikdən sonra daha bir elementə - sənəd dövriyyəsinin qrafikinə keçmək olar.

Sənəd dövriyyəsinin formalaşdırılan zaman, onun təşkilatda hərəkətinin qaydaya salınması üçün tərtib edildiyini nəzərə almaq lazımdır. Məhz bütün bunların nəticəsində təşkilatın mühasibat xidməti tərəfindən sənədlərin alınması, onların uçota və mühafizə edilməsi tələb edilir. Beləliklə, hər şeydən əvvəl, qrafikdə sənədlərin hərəkətinin əsas mərhələləri: yaradılması (verilməsi) yoxlanılması (işlənməsi) və saxlanması təyin edilməlidir. Adətən qrafik təşkilat rəhbərinin sərəncamı ilə təsdiq olunur və əlavə kimi uçot siyasətinin tərkibinə daxil edilir. Qrafikdən, sənədlərin

tərtibi və onların təyin olunmuş müddətdə təqdim edilməsində məsul olan bütün vəzifəli şəxslər imza etməlidir.

Sənəd dövriyyəsinin qrafikini, sxem, yaxud mühasibat uçotunda sənədləşmə və sənəddövriyyəsi haqqında əsasnamədə göstərilən cədvəl formasında təqdim etmək olar. Sxemin cədvəldə olan üstünlüyü, onda (sxemdə), nəinki həmin sənədlərin tərtibində məsul olan şəxsləri həm də sənədlərin təşkilat və ya struktur bölmələri üzrə hərəkətini ümumilikdə göstərməkdən ibarətdir. Lakin qeyd edək ki, qrafiki sxem şəklində tərtib etmək cədvəl formasına nisbətən mürəkkəbdir.

Sənəd dövriyyəsinin qrafikinə, sənədlərin tərtibi və işlənməsinə bütün məsul şəxslər riayət etməlidir; Qrafikə riayət etmək məsuliyyətini bütün adı çəkilən şəxslər, onların üzərində nəzarəti isə baş mühasib yerinə yetirir.

Beləliklə, qeyd edək ki, sənəd dövriyyəsinin savadlı və önəmli təşkili, mehmanxana xidməti göstərilməklə əldə edilən gəlir, çəkilən xərc və bunun nəticəsində müəyyən olunan maliyyə nəticəsinin mühasibat uçotunun aparılmasında ən mühüm vasitə hesab edilir [15, s 305-308].

Nəzərə almaq lazımdır ki, mehmanxana fəaliyyətində mühasibat uçotunun özünün analitik təhlilləri, operativ əməliyyat xarakteri ilə əlaqədar olaraq bütün təsərrüfat əməliyyatlarının uçotuna təsir göstərir. Analitik uçot, müəssisənin bütün təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı etibarlı informasiyalar hazırlayır və həmin informasiyalar idarəetmə zamanı faydalı nəticələr əldə etməyə şərait yaradır.

Operativ uçot mehmanxana müəssisələrinin rəhbərliyinə müsbət göstəricilərin artırılması ilə əlaqədar çatışmazlıqların aradan qaldırılmasını təmin edir.

1.3 Mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin əsas xüsusiyyətləri və onlardan asılı olaraq əsas göstəricilərin uçotunun təşkilinin nəzəri əsasları

Mehmanxana- nəzərdə tutulan xidmət üçün əmlak kompleksini (binanı, binanın bir hissəsini, avadanlıqları və digər əmlakı) özündə birləşdirir.

İstehlakçı-ancaq sifariş vermək niyyəti olan, yaxud sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirməklə bağlı olmayan şəxsi, ailəvi, ev və digər tələbat üçün istifadə

olunan xidmətdən istifadə edən və ya onu sifariş edən şəxslərdir.

İcraçı- təşkilati- hüquqi formasından asılı olmayan təşkilatlar, eləcə də əvəzsiz müqavilə üzrə istehlakçılara xidmət göstərən fərdi sahibkarlardır.

Beləliklə, mehmanxana, istehlakçıların hüquqlarının pozulması, mühasibat uçotu və vergiyəcəlbolunma haqda qanunvericiliyin tələblərinə riayət etməklə xidmət göstərmək və təsərrüfat fəaliyyətinin təşkilində öz xüsusiyyətləri olan sahəyə aid edilir.

Qeyd edək ki, xidmət və onun seçilmə mümkünlüyünü təmin edən və qiymət haqqında istehlakçıya informasiya verən mehmanxana fəaliyyəti həm hüquqi şəxs, həm də fərdi sahibkarlar tərəfindən aparıla bilər [32, s 269].

Bütün mehmanxanalar öz xidmət prinsiplərinə görə müvafiq kateqoriyalara bölünür. Dünyada mehmanxanaların 30-dan çox təsnifat sistemi fəaliyyət göstərir.

Ən geniş yayılmış mehmanxana sisteminin təsnifatı aşağıdakılardan ibarətdir [29, s 17]: *Ulduz sistemi, Hərflər sistemi, Tac, yaxud, "Ağac" sistemi.*

Azərbaycanda mövcud olan mehmanxanalar 1994-cü ilə qədər olan kateqoriyaların dərəcə və nömrələrə aid edilməsi haqda Əsasnaməyə müvafiq olaraq təsnifləşdirildi. Sözügedən əsasnamə bütün mehmanxanaların idarəolunma təbəçiliyindən asılı olaraq yeddi : "Lyuks", "Əla A", "Əla B", 1,2,3,4 dərəcəyə; motellər isə beş "Əla A", "Əla B", 1,2,3 dərəcəyə bölünməsinə nəzərdə tutur.

1994-cü ildə Azərbaycanda mehmanxanaların təsnifatının meyarı haqda Əsasnamə işlənib hazırlanmışdır. Azərbaycan Respublikasında mehmanxanaların (motellərin) təsnifat meyarı "Turist – ekskursiya xidməti" 50645-94, RDST A ilə qəbul edilməlidir.

Mehmanxanaların 2005 - ci il təsnifatı isə bütün mehmanxanalara birdən beşə qədər ulduz verilməklə beş kateqoriyaya bölünməsi "mehmanxana və digər vasitələrin yerləşdirmə sistemi" əsasında yerinə yetirilir.

Beləliklə, hal-hazırda Azərbaycanda mehmanxana və digər vasitələrin yerləşdirilməsi sisteminə və Respublika Prezidentinin yuxarıda qeyd edilən 1995-ci il 1113 №-li qanuna müvafiq həyata keçirilir.

Sözügədən sənədlərin tələbatından asılı olaraq aşağıdakı anlayışlardan istifadə etmək zəruridir:

- turist - müalicə - sağlamlıq, hava – dəyişmə , bədən tərbiyəsi – idman, peşəkarlıq – işi , dini və gəlidiyi ölkənin (yerin) ayrı – ayrı mənbələrindən 24 saatdan altı aya qədər, yaxud müvəqqəti gəlidiyi ölkədə (yerdə) bir gecədən az qalmamaqla gəlir əldə etməklə məşğul olmaq istəməyən turist kimi müvəqqəti məlum ölkəyə gələn şəxslər sayılır;

- yerləşdirmə vasitəsi – turistlərin müvəqqəti yaşaması üçün ən azı beş nömrəsi olan müxtəlif təşkilati – hüquqi formalı və fərdi sahibkar təşkilatlar tərəfindən istifadə olunan binalardır;

- yerləşdirmə yerlərindəki nömrələr – turistlərin müvəqqəti yaşaması üçün zəruri sayılan mebel, avadanlıq və inventarlarla təchiz edilmiş bir, yaxud bir neçə otaqlardır;

- nömrə fondu – yerləşdirmə vasitələrindəki nömrələrin (yerin) ümumi miqdarını göstərən fonddur [15, s 198].

Beləliklə, mehmanxana xidmətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri – onun kompleksliyidir. Mehmanxana xidməti ümumi, vahid, baş məqsədi – müvəqqəti yaşayış və müəyyən məqsəd görə məlum şəhərə gələnə rahat şərait yaradan əhəmiyyətli xidmətlər göstərilməsini özündə birləşdirir. Məhz bunlar əsasında iki ən mühüm komponenti nəzərdən keçirək:

a)maddi baza – nömrələrin texniki təchizatı və mehmanxananın infrastrukturu;
b)xidmət göstərmək – istehlakçıların istifadəsini təmin etmək və əlavə xidmət göstərmək üçün təşkilatın maddi – texniki bazası və mehmanxana heyətinin fəaliyyəti.

Mehmanxana nömrələri qonaq kimi yaşayanın istirahətini və s. hərəkətini təmin etmək üçün təqdim edilən çoxfunksiyalı mənzildən başqa mehmanxana və nömrənin kateqoriyasından asılı olaraq ona diferensiallaşdırılan bir sıra tələbləri özündə əks etdirir. Müxtəlif mehmanxanalarda sahəsinə, mebel avadanlıq, inventar və i.a. ilə təchizinə görə bir – birindən fərqlənən müxtəlif kateqoriyalı nömrələr də

vardır. Ancaq, qeyd edək ki, mehmanxana nömrəsinin kateqoriyasından asılı olmayaraq aşağıdakı mebel və avadanlıqlara: çarpayıya, stula, kresloya, gecə masasına, paltar üçün şkafa, ümumi işıqlandırmaya, zibil qutusuna malik olmalıdır. Bundan başqa, hər bir nömrədə mehmanxana haqda informasiyalar və yanğın hadisəsinə dair təxliyyə planı da olmalıdır.

Beləliklə, mehmanxananın əsas funksiyası, evindən uzaqlarda yerləşən insanlara gecələmə təqdim etmək hesab edilir. Bu zaman yatacaq yeri – mehmanxananın məhsuluna daha xarakterikdir. Əksəriyyət mehmanxanalarda nömrələrin satışından gəlir əldə etmə daha əhəmiyyətli və vahid mənbə hesab edilir. Çox mehmanxanalarda nömrə satışından əldə edilən gəlir, daha yüksək mənfəət əldə edilməsini təmin edən yerdə qalan bütün xidmətlərdən alınan gəlirdən xeyli yüksəkdir.

Mehmanxanada nömrə satışından gəlir əldə edilməsi aşağıdakı üç əsas əsas xidmətin fəaliyyət göstərməsi ilə əlaqələndirilir:

- mehmanxana inzibatçısına, xüsusi yerin təyin olunması;
- unifikasiya edilmiş xidmətin göstərilməsi;
- mehmanxana təsərrüfatının aparılması.

Bu xidmətlərin hər biri mehmanxananın çox, yaxud aşağı səviyyədə digər fəaliyyətinə müəyyən vəsait qoya bilər, lakin onların əsas funksiyası mehmanxanada yaşayan qonaqlara göstərilən əsas xidmətdən gəlir əldə etmək olmalıdır. Beləliklə, mehmanxana inzibatçısına xüsusi yerin təyin olunması, unifikasiya edilmiş xidmətin göstərilməsi və mehmanxana təsərrüfatının aparılması, qonaqların yerləşməsi üzrə funksiyanın tərkib hissəsi kimi hesab etmək məqsədəuyğundur.

Mehmanxana biznesi ilə məşğul olan təşkilatların mühasibat uçotunda gəlirin formalaşması qaydası yaşamaq üçün hüquqi istiqamətdə kimin müqavilə bağlamasından asılı olaraq mehmanxana xidmətindən istifadə edənlərin münasibətləri ilə birbaşa əlaqədardır.

Mehmanxana xidmətinə dair müqavilə tərtib edilən zaman, onların ayrı-ayrı şərtlərinə, xüsusilə mühasibat və vergi riskinə aid məsələlərə diqqətlə yanaşmaq

zəruridir.

Adətən, ən müasir mehmanxana, müqavilə bağlayan zaman çox müştəri cəlb etmək üçün preyskurantda göstərilən qiymətə nisbətən nömrənin qiymətini aşağı götürməyə üstünlük verməyə çalışır. Bu cür üsulun seçilməsi, bəzi hallarda, xüsusilə, yaşayışa görə mehmanxana nömrələrinin qiymətinin yenidən hesablanmasında çətinliyin yaranması ilə əlaqədardır. Belə bir halın müsbət həlli, gələcək qiymətin yenidən hesablanmasını bağlanmış müqavilədə göstərilməməklə yerinə yetirilə bilər.

Bütün belə halların mühasibat uçotunda öz təyinatına uyğun əks etdirilməsi üçün “Gəlirlər üzrə” 6№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının müddəaları əldə rəhbər tutulmalıdır.

Hal-hazırda mehmanxana biznesi ilə məşğul olan təşkilatlar aşağıdakı xidmətlərdən gəlir əldə edə bilərlər:

- mehmanxana nömrələrində yaşamağa görə;
- həm öz, həm də kənar təşkilatların gücü ilə əlavə xidmətin göstərilməsinə görə;
- mehmanxana otaqlarının icarəyə verilməsinə görə [32, s 69].

Bundan başqa, digər mənbələrdən də: cərimə, penya, dəbbələmə, mehmanxananın əmlakının xarab edilməsi və s. gəlir əldə etmək mümkündür.

Xidmətdən olan gəliri əks etdirmək üçün mühasibat uçotunda aktiv-passiv hesab olan 601 “Satış” hesabının 1 “Malların satışı” subhesabı nəzərdə tutulmuşdur. Xidmətdən olan gəlir məbləğinin mühasibat uçotunda tanınması zamanı həmin məbləğ 601 “Satış” hesabının kreditində 171,211 “Alıcı və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitor borcları” hesablarının debetində əks etdirilir [15, s 211].

Mehmanxana, bütün məbləği qəbul edən və göstərilmiş xidmətə görə əldə edilən gəliri, satışın tərkibinə daxil edən hallarda, həmin əməliyyat nəinki mənfəətdən verilən verginin artıq ödənilməsinə həm də mühasibat uçotunun məlumatlarının təhrif olunmasına səbəb ola bilər. Göstərilən halla əlaqədar təcrübədə mehmanxana, sözügedən vergini daima ödəməli olur və son nəticədə o, zərər əldə edir ki, bu da məqsədəuyğun sayılmır.

Mehmanxana xidməti göstərmək üçün alıcı və sifarişçilərlə hesablaşma

aparılan zaman aşağıdakı subhesablar açılmalıdır:

- 1.alıcı və sifarişçilərlə hesablaşmalar – hüquqi şəxslər;
- 2.alıcı və sifarişçilərlə hesablaşmalar – fiziki şəxslər.

Mehmanxanalarda nağd ödəniş vasitələri ilə hesablaşmaların həyata keçirilməsi üzrə hüquqi münasibətlər “Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin” tələblərinə əsasən tənzimlənir.

Hüquqi şəxslərlə hesablaşmaların uçotu zamanı, bir qayda olaraq, uçot, kontragent və müqavilə üzrə təşkil olunur. Hesabnamə təqdim edilən anda mehmanxananın mühasibət uçotu 172,211 “Alıcıların və sifarişçilərin uzaq/qısamüddətli debitor borclarının” – hüquqi şəxslər hesabının debetində 601 “Satış” hesabının kreditində yazılış aparır.

Mehmanxanada əlavə xidmətlərə görə bütün hesablaşmalar mehmanxananın əməliyyat kassası vasitəsilə nağd pulla, yaxud kredit kartı ilə yerinə yetirilir. Bu zaman göstərilmiş xidmətlərə görə hesablaşmalar nağd qaydada yerinə yetirildiyindən, mehmanxana, nəzarət-kassa aparatında çek vurmaldır.

“Gəlirlər üzrə” 6 Nöli MMUS – na müvafiq olaraq digər, xüsusilə komissiya müqaviləsi, nümayəndəlik, komitent, prinsipial (sahibkar) və i.a.anoloji müqavilələr üzrə təşkilatın xeyrinə hüquqi və fiziki şəxslərdən daxilolmalar gəlir kimi tanınır.

Mehmanxananın maddi-texniki təminatına çəkilən xərclər təsərrüfat fəaliyyəti prosesində çəkilən bütün xərc məbləğlərinin tərkibində xeyli xüsusi çəkiyə malikdir. Yatacaq ağırlarının, eləcə də qab-qacağın alınması, iqtisadi cəhətdən çəkilmiş xərcin ödənilməsi bilməsi zərurəti ilə əlaqədardır.

Mehmanxanalarda gəlirin (satışın) tanınma tarixi bir sıra göstəricilərdən asılı olaraq gəldiyi gün, hər gün, getmə anında və s. kimi müəyyən edilə bilər. Tanınma vaxtından asılı olaraq gəlir və satışın tanınma xüsusiyyətləri vədvəl 1.3 – də verilmişdir.

Tanınma vaxtından asılı olaraq gəlirin (satışın) tanınma xüsusiyyətləri

GÖSTƏRİCİLƏR	Gəlirin (satışın) tanınma tarixi		
	Getmə anında (günündə)	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Sənədlərin: aktın, hesabnamənin, Hesab-fakturanın son rəsmiyyətə salınması	Gəldiyi gündə	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Gəlirin (satışın) mühasibat uçotunda tanınması	Gəldiyi gündə	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Gəlirin (satışın) vergi uçotunda tanınması	Gəldiyi gündə	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Avans (tam ödəniş şəraitində)	Bütün məbləğin müştərinin (qonağın) getdiyi dövrə qədər ödənməsi, əvvəlcədən ödəniş hesab edilir	Hesabat dövrünün sonunda hər ay aparılan sonuncu ödəniş gəlir kimi tanınır, ödənilməyən qalmış məbləğ isə avans kimi qəbul edilir	Hesabat dövrünün sonunda hər ay aparılan sonuncu ödəniş gəlir kimi tanınır, ödənilməyən qalmış məbləğ isə avans kimi qəbul edilir.
Bitməmiş istehsalat	Yaşayış üçün ödəniş, iki hesabat dövründə baş verə bilər	Baş vermir	Baş vermir

Beləliklə, mehmanxana gəliri (satışı) gündəlik tanıyan hallarda tarix və ƏDV nəzərə alınmaqla onun üçün nəzərdə tutulan hesabda bütün yaşayış günlərinin hər bir yaşayan qonaqdan alınan gəlir (satış) məbləği göstərilməlidir. Qonağın getdiyi gündən hesab edildikdə isə mühasibat uçotunda aparılan yazılışlar gəlirin (satışın) formalaşdığı gündə yerinə yetirilir.

Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotu və mühasibat hesabatının aparılmasına dair əsasnaməyə əsasən xüsusi geyim və ayaqqabılar, eləcə də dəyərindən və xidmətin müddətindən asılı olmayaraq yatacaq ləvazimatları, torpaq,

tikili və avadanlıqların tərkibinə daxil edilmir. Lakin Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 13 yanvar 2009- cu il tarixli İ-08 №-li əmri ilə təsdiq edilmiş 7№-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar (əsas vəsaitlər)” MMUS- na uyğun olaraq təşkilatlara sözügedən vasitələrə hansı əmlakın aid edilməsini müstəqil müəyyən etmək hüququ verilmişdir.

Hər bir mehmanxanada həm bu mehmanxanada yaşayanlara həm də kənar şəxslərə xidmət göstərən restoran, bar və yeməxana mövcuddur. Buna görə həmin xidmət sahəsindəki qab – qacaqların xərc hesabına düzgün və əsaslı silinməsi məsələsi ən aktual məsələlərdən biri olmalıdır [15, s 221].

II FƏSİL. MEHMANXANA XİDMƏTİNDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİ PROBLEMLƏRİ

2.1. Mehmanxana xidmətinin göstərilməsindən əldə edilən maliyyə göstəriciləri və onların ölkə (milli) təcrübəsinə uyğun uçotunun təşkili

Hal – hazırda ölkəmizdə mehmanxana biznesi ilə məşğul olan təşkilatlar aşağıdakı xidmətlər üzrə gəlir əldə edə bilirlər:

- mehmanxana nömrələrində yaşamağa görə;
- həm öz, həm də kənar təşkilatların gücü ilə əlavə xidmətin göstərilməsinə görə;
- mehmanxana otaqlarının icarəyə verilməsinə görə;
- digər mənbələrdən: cərimə, penya, dəbbələmə, mehmanxananın əmlakının xarab edilməsi və s. görə.

Hesablar planı və onun tətbiqinə dair təlimata müvafiq olaraq xidmətdən olan gəliri əks etdirmək üçün mühasibat uçotunda aktiv-passiv hesab olan 601 “Satış” hesabının 1 “Malların satışı” subhesabı nəzərdə tutulmuşdur. Xidmətdən olan gəlir məbləğinin mühasibat uçotunda tanınması zamanı həmin məbləğ 601 “Satış” hesabının kreditində 171, 211 “Alıcı və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitor borcları” hesablarının debetində əks etdirilir.

171 və 211 “Alıcı və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitor borcları” hesablarının tətbiq edilməsi nəinki hüquqi həm də fiziki şəxslərlə hesablaşmanın aparılmasında zəruri sayılır. Sözügedən halda fiziki şəxslər mehmanxanada öz adından yerləşən və hesablaşmanı ya nağd pul vəsaiti, ya da kredit kartı üzrə aparan qonaqlar hesab edilir [1, s 406].

Nağd pul vəsaiti ilə edilən ödənişlər 171 “Alıcı və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli borcları”nda əks etdirilir.

Yaşayışa görə əvvəlcədən hesablaşma ödəmə qaydasında yerinə yetirildiyindən, qonaqlardan mehmanxananın kassasına daxil olan vəsait bir neçə gün əvvəl xüsusi formalı cədvəldə qeydiyyat aparılmaqla yerinə yetirilir ki, bu da

ödөнişin avans kimi verilməsini təsdiq etmiş olur. Məhz bu səbəbdən sözügedən halı 171, 211 “Alıcı və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitor borcları” hesablarını tətbiq etmədən izləmək qeyri-mümkündür. Alıcı və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitor borclarına görə debitor borcları hesablarının tətbiq edilməməsi qeyd edilən halın mühasibat uçoyunda 221 “Kassa”, kredit kartından istifadə edildikdə isə 222 “Yolda olan pul köçürmələri” hesablarının debetlərində 601/1 “Malların satışı” subhesabının kreditində yazılış aparmaq zəruriyyəti meydana çıxır ki, bu da mehmanxananın kassasına daxil olmuş bütün pul məbləği kimi tanındığından “yüklənmə üzrə” satışdan olan pulun əks etdirilmə prinsipinin pozulmasını ifadə edir.

Məsələn, fərz edək ki, A.Z. Məmmədov 30 dekabr 2017-ci il tarixində “Hilton” mehmanxanasına yerləşmək üçün qəbul olunmuş və o, 30 yanvar tarixinə kimi həmin mehmanxanada yaşamağı planlaşdırmışdır. Hər bir günə o, mehmanxanaya bütün yaşadığı müddət üçün ödəniş aparmağı nəzərdə tutmuşdur. A.Z. Məmmədovun bron verdiyi nömrənin qiyməti hər gün üçün 250 manat təşkil edir. Deməli, A.Z. Məmmədovun yaşamaq üçün ümumi məbləği 7500 manatdır.

Mehmanxana, 171,211 “Alıcıların və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitor borcları” hesablarından istifadə etmədiyi halda, pul vasitəsinin ancaq iki günə düşən məbləğini, yəni 500 manatını qəbul edə bilər. Qonaq, qalan məbləğin ay qurtardıqdan sonra, yəni iki gündən sonra ödənməsini xahiş etmişdir. Deməli, qonaq qalan məbləği ya qismən ödəməli, ya da mehmanxanayı vaxtından əvvəl tərk etməlidir.

Mehmanxana, bütün məbləği qəbul edən və göstərilmiş xidmətə görə əldə edən gəliri, satışın tərkibinə daxil edən hallarda, həmin əməliyyat nəinki mənfəətdən verilən verginin artıq ödənilməsinə həm də mühasibat uçotunun məlumatlarının təhrif olunmasına səbəb ola bilər. Göstərilən halla əlaqədar təcrübədə mehmanxana, sözügedən vergini daima artıq ödəməli olur və son nəticədə o, zərər əldə edir ki, bu da məqsəddəuyğun sayılmır.

171, 211 “Alıcıların və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitor borcları” hesablarını tətbiq etməklə daxil olmuş avans məbləğinin uçotunu aparmaq üçün həmin hesablara “Alınmış avanslar” subhesabı açılmalı və onlardakı əməliyyatların

uçotu aparılmalıdır. Beləliklə, yanvar ayına aid edilən məbləğ həmin subhesablarda əks etdirilməlidir [1, s 418].

Qeyd edilənlərə əsaslanaraq göstərmək olar ki, mehmanxana xidməti göstərmək üçün alıcı və sifarişçilərlə hesablaşma aparılan zaman aşağıdakı subhesablar açılmalıdır:

- “alıcı və sifarişçilərlə hesablaşmalar – hüquqi şəxslər”;
- “alıcı və sifarişçilərlə hesablaşmalar – fiziki şəxslər”.

Hər bir subhesabın informasiyalarını açıqlamaq üçün onlara, hesablaşma aparılacaq valyuta üzrə ikinci dərəcəli subhesablar açıla bilər.

Hüquqi şəxslərlə hesablaşmaların uçotu zamanı, bir qayda olaraq, uçot, kontragent və müqavilə üzrə təşkil olunur. Hesabnamə təqdim edilən anda mehmanxananın mühasibat uçotu 171, 211 “Alıcıların və sifarişçilərin uzun/qısa müddətli debitor borcların” – hüquqi şəxslər hesabının debetində 601 “Satış” hesabının kreditində yazılış aparır.

Mehmanxana biznesində yaşayış üzrə göstərilən xidmətdən əldə edilən gəliri (satış pulunu) müəyyən etmək üçün mövcud xüsusiyyətləri qeyd edib, onların uçot siyasəti ilə tanınmasını qəbul etmək zəruridir.

Bu cür tarix qonağın mehmanxanadan getdiyi, yaxud yaşadığı tarix hesab edilir. Gəlirin mühasibat uçotunda tanınmasının bu variantı, təcrübədə tətbiq edilir və həmin tanınma heç bir normativ sənədlə təsdiq olunmur. Lakin qeyd edək ki, mehmanxana öz biznes xüsusiyyətini uçot siyasətində mütləq əks etdirməlidir.

Aşağıdakı cədvəldən görüldüyü kimi, qonağın yaşadığı yerdən getməsi anında gəlirin (satışın), tanınması hallarında gəlmə və getmə tarixi müxtəlif hesabat (vergi) dövrlərinə düşə bilər. Məsələn, qonaq, mehmanxanaya yanvar ayında gəlib fevral ayında gedirsə mühasibatlıq, gəlirin (satışın) uçot siyasətində mühasibat (vergi) uçotunda əks etdirilməsində hesablama metodunu seçirsə fevral ayında yerinə yetirməlidir. Bu zaman müstəqim xərcləri, cari və növbəti hesabat dövrləri arasında bölüşdürmək lazımdır.

Mehmanxanalarda gəlirin tanınma tarixi

Göstəricilər	Gəlirin (satışın) tanınma tarixi		
	Getmə anında (günündə)	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Sənədlərin:aktın, hesabnamənin, hesab-fakturanın son rəsmiyyətə salınması	Gəldiyi gündə	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Gəlirin(satışın) mühasibat uçotunda tanınması	Gəldiyi gündə	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Gəlirin(satışın) vergi uçotunda tanınması	Gəldiyi gündə	Hər gün	Getmə anında və hesabat dövrünün sonunda
Avans (tam ödəniş şəraitində)	Bütün məbləğin müştərinin getdiyi dövrə qədər ödənməsi,əvvəlcədən ödəniş hesab edilir	Hesabat dövrünün sonunda hər aya aparılan sonuncu ödəniş gəlir kimi tanınır, ödənilməyən	Hesabat dövrünün sonunda hər aya aparılan sonuncu ödəniş gəlir kimi tanınır, ödənilməyən

		qalmış məbləğ isə avans kimi qəbul edilir	qalmış məbləğ isə avans kimi qəbul edilir
Bitməmiş istehsalat	Yaşayış üçün ödəniş, iki hesabat dövründə baş verə bilər	Baş vermir	Baş vermir

Bundan başqa, 13 nömrəli “Borclara aid edilən xərclər üzrə” Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartı, aparılmış xərclər və daxilolmalar arasındakı əlaqə nəzərə alınmaqla xərclərin mənfəət və zərər haqda hesabatda tanınma prinsipinə mütləq riayət etməyi tələb edir.

Qonağın mehmanxanadan getdiyi gündən (müşəri ilə müqavilənin dayandırıldığı andan) gəlirin (satışın) tanınma tarixinin uçot siyasətində əks etdirilməsi sənəddövriyyəsinə xeyli asanlaşdırır, eləcə də, hesablaşma sənədlərinin işlənməsi üzrə mühasibatlığın əmək məsrəflərini aşağı salır, ancaq bitməmiş istehsalın hesablanma zəruriyyətini qarşıya qoyur.

Gəlirin (satışın) hər gün tanınması mehmanxana xidmətinin mahiyyətinə daha müvafiqdir. Qonağın vaxtından əvvəl mehmanxanadan getməsi, yaxud əksinə yaşamağı uzatmasını, təcrübəvi olaraq qabaqcadan xəbər vermək qeyri-mümkündür. Bundan başqa, bu cür metod idarəetmə uçotu nöqtəyi-nəzərindən daha dəqiq məlumat əldə etməyə, eləcə də bitməmiş istehsalın mühasibat və vergi uçotunda formalaşdırılmamasına şərait yaradır.

Bununla birlikdə “gəlirin (satışın) gündəlik tanınma tarixi” – bir sıra mehmanxanaların gəlirinin (satışının) qonağın getdiyi gün, digərinin isə gedilən gündən sonrakı tarixdən tanındıqlarından, onların dəqiqləşdirilməsi tələb olunur. Bir qayda olaraq, məlum halda gedilən gün xidmətin göstərilməsi baş verə bilmədiyindən ikinci variant daha düzgün olar. Mehmanxanada yaşayış üçün sutkalıq ödəniş təyin edilən hallarda, mehmanxana ancaq növbəti gün saat 12-də xidmətin tam

göstərilməsini tanıya bilər [15, s 295].

Lakin qeyd edək ki, bir sıra mehmanxanalarda o cümlədən də, Hilton otelində gəlirin (satışın) gündəlik tanınması texniki cəhətdən hər zaman mümkün olmur. Bununla əlaqədar olaraq mehmanxana çox hallarda üçüncü metodu tətbiq edir və bu zaman hesabnamə, yaxud xidmətin göstərilməsi haqqında tərtib edilmiş akta əsasən 171, 211 “Alıcı və sifarişçilərin uzun /qısamüddətli debitor borcları” hesablarının debetinə, 601 “Satış” hesabının kreditinə mühasibat yazılışı tərtib edirlər. Mehmanxanada qovuşulan əlaqəli (vergi) hesabat dövründə yaşayan qonaqların cari aya düşən yaşayış dəyəri 30 (31) tarixi vəziyyətinə düşən dəyər kimi götürülür. Gəlirin xüsusi qaydada, gündəlik tanınması, onların mühasibat uçotunda həqiqi əks etdirilməsini təsdiq edir. Kontragentə, məsələn, xidmət göstərilməsinə dair 25 yanvardan 4 fevraladək olan dövrü əhatə edən akt təqdim edilirsə, yaşayış haqda tərtib edilən sözügedən sənəd iki dəfə: 25-31 yanvar və 1-4 fevral tarixləri üçün tərtib edilir.

Təcrübə göstərir ki, gəlirin tanınması Hilton mehmanxanası üçün daha rahatdır. Çünki bu metodun tətbiqi hallarında göstərilən xidmətin satışından alınan gəlirin (satışın) uçotu prosesində əmək tutumunun aşağı düşməsi nəticəsində idarəetmə uçotu nöqtəyi-nəzərindən dəqiq məlumatların alınmasına, bitməmiş istehsalın mühasibat və vergi uçotunda formalaşdırılmamasına imkan yaranır.

Beləliklə, Hilton mehmanxanasında gəlirin (satışın) gündəlik tanındığı hallarında tarix və ƏDV nəzərə alınmaqla onun üçün nəzərdə tutulan hesabda bütün yaşayış günlərinin hər bir yaşayan qonaqdan alınan gəlir (satış) məbləği göstərməlidir. Mehmanxana gəliri (satışı) qonağın getdiyi andan hesab edildikdə isə mühasibat uçotunda aparılan yazılışlar gəlirin (satışın) formalaşdığı gündə yerinə yetirilir.

Mehmanxana biznesinin əsas xüsusiyyətlərindən biri də, qonaqların apardığı ödənişə nisbətən (əlavə ödəniş aparılmadan) daha yüksək kateqoriyalı nömrədə yerləşdirilməsi hesab edilir. Mehmanxana xidmətinin göstərilməsi qaydalarına müvafiq olaraq Hilton otelində də istehlakçılara göstərilən xidmət haqda zəruri və

dəqiq informasiyalar təqdim edilməlidir. Qeyd edilən informasiyalar otel haqqında bütün məlumatları və o cümlədən də əlavə xidmətin qiymətini özündə birləşdirməlidir. Göstərilən xidmətlər haqda ödənişlər müəssisə rəhbərinin əmri ilə təsdiq olunur və mehmanxananın ümumi preyskurantında əks etdirilir.

Hazırda “Hilton” otelində müştərilərin tələbatını nəzərə alaraq yüksək kateqoriyalı sağlamlaşdırıcı mərkəzlər fəaliyyət göstərir ki, bu mərkəzlərdə həm mehmanxanada yaşayan qonaqlara, həm də kənardan gələn şəxslərə xidmət göstərilir. Bu zaman xidmətin göstərilməsi və ödənişin aparılması eyni anda baş verir.

Məsələn, fərz edək ki, A.Z.Məmmədov “Hilton” mehmanxanasında bir neçə günlük qonaqdır. O, axşam çarhovuza getmiş və ona lazım olan xidməti qəbul etmişdir. Çarhovuza hər gəlişin dəyəri 150 manat təşkil edir. Əgər, A.Z.Məmmədov bu ödənişi nağd yolla aparmışdırsa, bu zaman “Hilton” mehmanxanasının mühasibatlığı nağd verilmiş pulu kassirin hesabatına əsasən aşağıdakı mühasibat yazılışı ilə uçotda əks etdirməlidir.

Dt 221 “Kassa” hesabı

Kt 601/1 “Satışdan olan gəlir (zərər)” subhesabının “Sağlamlaşdırıcı mərkəzin məhsulundan (xidmətindən) olan gəlir” analitik hesabı- 150 man.

Əgər A.Z.Məmmədov çarhovuzdan istifadənin haqqını xidmətin göstərildiyi anda deyil, mehmanxanadan getdiyi anda ödəyərsə, bu halda qonağın nömrədə yaşamağa görə ödəyəcəyi məbləğ aşağıdakı yazılışla rəsmiyyətən salınmalıdır:

Dt-171, 211 “Alıcıların və sifarişçilərin uzun/qısamüddətli debitorlarla hesablaşmalar” hesabı

Kt- 601/8 “Satışdan olan gəlir (zərər) ” subhesabının “Sağlamlaşdırıcı mərkəzin məhsulundan (xidmətindən) olan gəlir” analitik hesabı- 150 man.

Sağlamlaşdırıcı mərkəzdən bütün həvəskarlar istifadə edən zaman, onlara xidmətin göstərilməsi həm fərdi gəlişə, həm də abonement üzrə yerinə yetirilir.

Fərdi gəlişin uçotunun aparılması, yuxarıda qeyd olunmuş qaydada həyata keçirilir.

Satışın abonometlə uçotunun aparılması, hesabat dövründə alınmış, ancaq

gələcək hesabat dövrünə aid edilən gəlirlərin gələcək dövrün gəlirlərinin tərkibində mühasibat balansında ayrıca maddədə göstərilməsini nəzərdə tutur. Həmin gəlirlərin aid olduğu dövr daxil olduqca təşkilatın fəaliyyətinin maliyyə nəticəsinə daxil edilir. Hesabat dövründə alınan, ancaq gələcək dövrə aid edilən gəlir haqda informasiyaların ümumiləşdirilməsi üçün yeni hesablar planında 442 “Gələcək hesabat dövrünün gəlirləri” hesabı nəzərdə tutulmuşdur.

Pul vəsaitlərini, yaxud debitor və kreditor borclarını uçota alan hesablarla müxabirələşməklə gələcək dövrə aid edilən gəlirlər yuxarıda qeyd olunmuş hesabın kreditində, gəlirlərin aid olduğu dövr daxil olduqda sözügedən hesabın debetində mühasibat köçürməsi (yazılışı) tərtib edilir.

Beləliklə, abonement sahibinin sağlamlaşdırıcı mərkəzə gəlməsi halından asılı olmayaraq abonement üzrə göstərilən xidmətdən əldə edilən gəlir (satış) mehmanxananın mühasibat uçotunda əks etdirilir. Burada qeyd edilənləri ümumiləşdirmək üçün abonementin dəyərini abonementin qüvvədə olma müddətinə münasib olaraq 601/1 “Satış” subhesabına silmək lazımdır.

Mehmanxana xərclərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi, baş verən anları formalaşdıran məlumatlara dair ölkə qanunvericiliyinin yaxşı mənimsənilməsini tələb edir. İstənilən mehmanxananın aparacağı əsas xərc növləri aşağıda verilmişdir:

1. Mehmanxana tərəfindən aparılan “Satış” hesabına aid edilən xərc növləri:

- Geyim paltarları üzrə xərclər;
- Maddi texniki təminatla çəkilən xərclər;
- Yatacaq əşyalarının alınması xərcləri;
- Abadlıq və çoxillik bitkilərin əldə edilməsinə çəkilən xərclər;
- Reklam xərcləri;
- Təmir xərcləri;
- Norma üzrə qab-qacağın silinməsi.

2.Mehmanxananın 631/5 “Digər maliyyə gəlirləri” və 751/6 “Digər maliyyə xərcləri” subhesablarına aid edilən digər xərcləri:

- Təsərrüfat müqavilələri şərtlərinin pozulmasına görə cərimə, penya və dəbbələmə

- pullarının tanınması; mehmanxanın aldığı ziyanın ödənilməsi;
- Qanunvericiliyə müvafiq olaraq digər təşkilat və şəxslərlə hesablaşmalar üzrə şübhəli borclara ehtiyatların yaradılmasına hesablanan məbləğ;
- Vaxtı keçmiş debitor borclarının tələb edilməsi qeyri-mümkün olan borcların silinməsindən əmələ gələn itkilər;
- Məhkəmə və arbitraj xərcləri;
- Cari ildə müəyyən edilən keçmiş illərin zərərləri;
- Digər xərclər [1,s 408].

Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotu və mühasibat hesabatının aparılmasına dair əsasnaməyə əsasən xüsusi geyim və ayaqqabılar, eləcə də dəyərindən və xidmət müddətindən asılı olmayaraq yatacaq ləvazimatları, torpaq, tikili və avadanlıqların (əsas vəsaitlər) tərkibinə daxil edilmir. Lakin Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 13 yanvar 2009-cu il tarixli İ-08 №-li əmri ilə təsdiq edilmiş 7 №-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar (əsas vəsaitlər)” MMUS- na müvafiq olaraq təşkilatlara sözügedən vəsaitlərə hansı əmlakın aid edilməsini müstəqil təyin etmək hüququ verilmişdir.

Məsələn, fərz edək ki, “Hilton” oteli nömrələrdə xidmət göstərmək üçün 30 dəst ipək yataq dəsti əldə etmişdir. Bir ipək yataq dəstinin dəyəri 680 manat təşkil edir. Mehmanxana həmin yataq dəstinin yararlı istifadə müddətini iki il təyin etmişdir. Amortizasiya, xətti üsulla hesablanır. Deməli, 7 №-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar (əsas vəsaitlər)” MMUS- na müvafiq olaraq Mehmanxanada təşkil edilən uçotda yatacaq dəstinin əldə edilməsinə çəkilən məsrəflər və onların dəyərinin silinməsi cədvəl 2.2 də verilmişdir.

Yatacaq dəstinin əldə edilməsinə çəkilən məsrəflər və onların dəyərini silinməsi

Əməliyyatın məzmunu	Əsas sənəd	Hesabın debeti	Hesabın krediti	Məbləğ Man
30 dəst ipək yataq dəstinin mədaxil edilməsi	Qaimə	113	431,531	20400
30 dəst ipək yataq dəstinin istisamara verilməsi	Qaimə	111	113	20400
Aylıq amortizasiyanın hesablanması (680 man: 2 il : 12 ay • 30 dəst)	Hesablaşma-arayış	202	112	850

Hər bir mehmanxananın bu və ya digər əmtəə, material dəyərlilərinə olan tələbatı müstəqil müəyyən edilir. Çoxlu miqdarda yeməxana qab-qacağın əldə edilməsinin məqsədəuyğunluğu onların sınıması və xarab olmasına aşkar edən inventarizasiyanın nəticəsi ilə təsdiq olunur. 13 №-li “Borclara aid edilən xərclər” MMUS-na müvafiq olaraq anbardakı sınımış qab-qacağın dəyəri sair xərclər kimi tanınır və 611/9 “Sair məsrəflər” subhesablarında uçota alınır, yaxud təqsirkar şəxsin hesabına silinir [15, s 216].

Məsələn, tutaq ki, “Hilton” otelinin anbarının işçiləri 300 manatlıq qab-qacaq sındırmışlar. Restoran direktorunun əmri ilə təşkilata dəymiş ziyanın təqsirkar şəxsin hesabına aid edilməsi qərara alınmışdır. Bu zaman həmin əməliyyat üçün aşağıdakı müxabirləşmə aparılmalıdır:

Mehmanxanaya dəyən ziyanın təqsirkar şəxs tərəfindən ödənilməsinin uçotu

Əməliyyatın məzmunu	Əsas sənəd	Hesabın debeti	Hesabın krediti	Məbləğ, man
Sınımış qab-qacağın material dəyərlilərinin əskik gəlməsi kimi əks etdirilməsi	Silinmə aktı	217	111	300
Əskik gəlmənin təqsirkar şəxsin hesabına aid edilməsi	Silinmə aktı	213	217	300
Sındırılmış qab-qacağın dəyərini təqsirkar şəxsin əməkhaqqından tutulması	Hesablamaya dair arayış	533	213	300

2.2. Avropa ölkələrində mehmanxana fəaliyyəti ilə bağlı iqtisadi göstəricilərin uçotunun təşkili xüsusiyyətləri

Avropada mehmanxana fəaliyyəti göstərən müəssisələrdə bütün fəaliyyətin təsirli şəkildə aparılması nizamlı şəkildə işləyən mühasibatlıq sistemi ilə birbaşa əlaqədardır. Eyni zamanda bu sistem mehmanxana idarəçilərinin bütün ehtiyaclarını qarşılıyacaq və təyin olunan məqsədlərə xidmət edə biləcək bir xüsusiyyətə malik olmalıdır.

Avropanın mehmanxana müəssisələrində mühasibatlıq departamenti mehmanxanada həyata keçirilən fəaliyyətlərlə bağlı olan hesabların qeydiyyatının aparılması, sinifləndirilməsi və bütün bu işlərlə bağlı sənədlərin qüsursuz bir şəkildə hazırlanması məsələlərini həyata keçirir [35, s 36].

Mühasibatlıq departamentinin əsas məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Müəssisənin aktiv və passiv hesabları ilə bağlı olan dəyər hərəkətlərinin qeydiyyatını və yoxlanılmasını həyata keçirmək;
2. Mehmanxananın müxtəlif departamentlərinin gəlir və xərclərini ayrı-ayrılıqda təsbit etmək və nəticədə mehmanxananın cəm gəlir və çıxarını müəyyən etmək;

3.Mehmanxananın müştərilərinə təqdim olunan xidmətlərin maliyyə hesabatını (otaq, yemək, içki qiymətləri və s.) təsbit etmək;

4.Qısa və uzunmüddətli investisiya və marketinq siyasətlərini təyin edərək, gələcəkdəki qazanc və gəlirləri təsbit etmək;

5.Müəssisənin öncəki hesablarına əsaslanaraq statistik hesablamaları həyata keçirmək;

6.Müəssisə idarəçilərinin sağlam qərar ala bilmələri və müəssisənin müxtəlif departamentlərini qüsursuz şəkildə idarə edə bilmələri üçün lazım olan məlumat və təkliflər irəli sürmək [39, s 132].

Avropada böyük mehmanxana müəssisələrində mühasibatlıq departamenti mehmanxananın ümumi menecerinə bağlı olaraq fəaliyyət göstərir. Zəncirvari fəaliyyət göstərən mehmanxanalarda daha da genişləşmiş ümumi mühasibatlıq departamenti fəaliyyət göstərir. Bu bölüm zəncirvari otellərdəki işləmə vəziyyətinə nəzarət edir.

Mühasibatlıq departamentinin iki əsas vəzifəsi vardır. Birincisi, gəlir hesabatını aparmaq və maliyyə hesabatını aparmaq, ikincisi nəticələrə nəzarət etmək.

Avropanın mehmanxana müəssisələrində mühasibat işləri gündəlik, həftəlik, aylıq və illik olaraq aparılır. Mehmanxana müəssisələrində aparılan gündəlik işlərə aşağıdakılar aiddir:

-mehmanxana müəssisələrində vəsait alınması mövzusunda təkliflərin həyata keçirilməsi;

-gündəlik olaraq anbara daxil olan və anbardan çıxan vəsaitlərin yoxlanılması;

-mehmanxananın restoran və barlarında çek yoxlamalarının aparılması;

-departamentlər arasındakı transfer, itki və geri qaytarılmaların komputer girişinin aparılması;

-barların gecə sonu hesabatlarından əldə edilən məlumatların komputerə daxil edilməsi və anbar hesabından salınması.

Həftəlik hesablara aşağıdakılar aiddir:

-menyu planlaşdırılması;

- maliyyə və qiymətləndirilmələrin işlənməsi;
- aralıq dövr bar sayımlarının həyata keçirilməsi.

İllik hesablara aiddir:

- qiymətləndirmə və maliyyə hesablarının aparılması;
- aylıq yemək, içki və digər vəsaitlərin hesabatının, inventar işlərinin aparılması;
- departamentlərin maliyyə təhlilinin hazırlanması;
- hər ayın sonunda həyata keçirilən inventar işlərinin hesabatlarının baş mühasibatlıq departamentinə göndərilməsi [40, s 18].

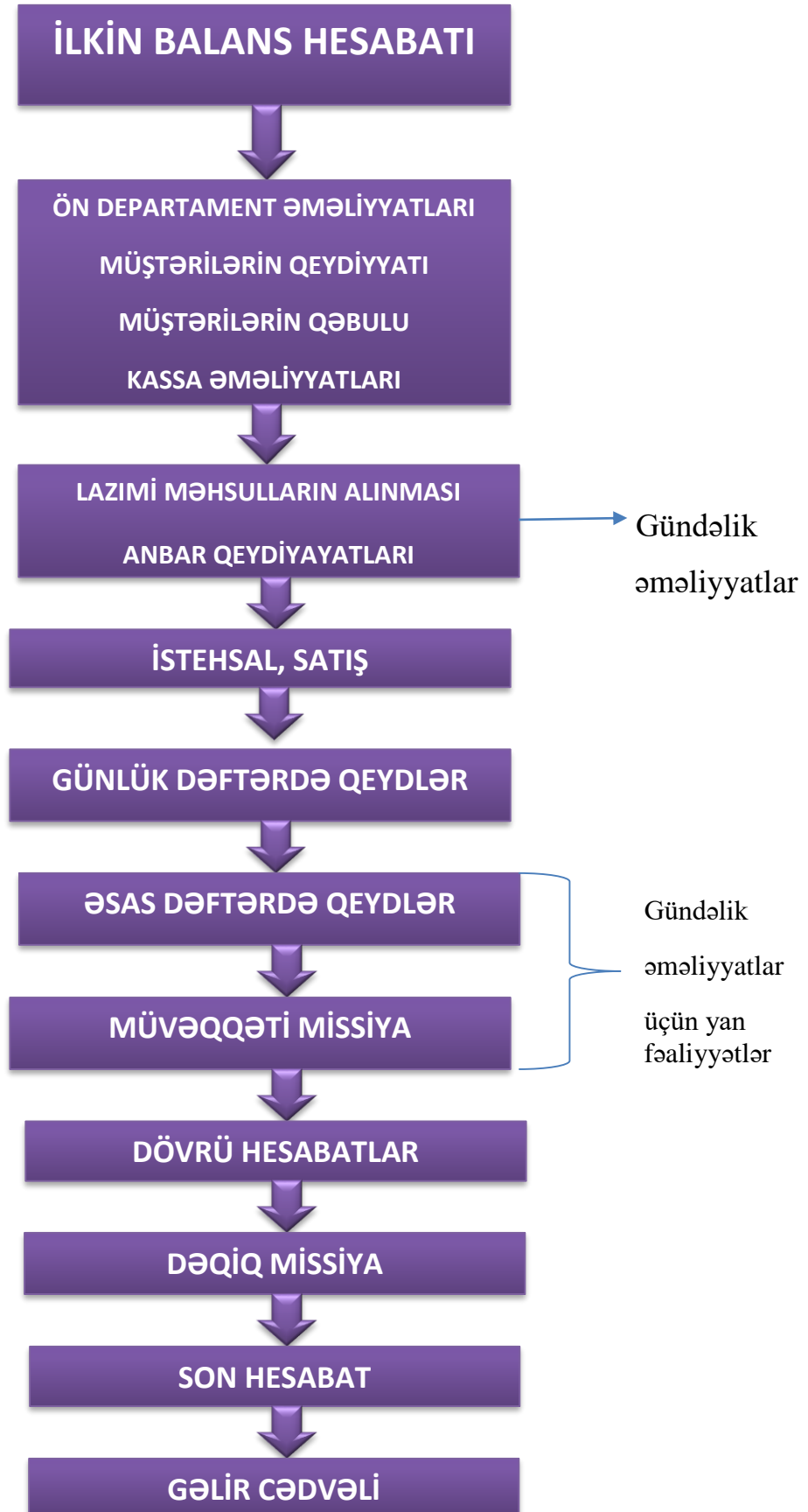
Mehmanxana müəssisələrində balans hesabatındakı aktivlərin çoxu dəyişməyən dəyərlərdən təşkil olunmuşdur. Bu dəyərlər təxminən aktivin 85-90 %-ni təşkil edir. Belə bir vəziyyət dəyişməz dəyərlərin amortizasiyasının da böyük rəqəmlərə çatmasına səbəb olur [44, s 25].

Avropa ölkələrinin mehmanxana müəssisələrində mühasibatlıqdan əldə olunan nəticələrin müəyyənləşdirilməsi və yoxlanması saat 24:00 - dan sonra həyata keçirilir. Kredit kartlarından bu sahədə geniş istifadə olunur. Bu sahədə işləyən işçilərin əmək haqqı da olduqca yüksəkdir [42, s 4-6].

Avropa mehmanxanalarında mühasibatlıq əməliyyatları qanuni və texniki sənədlərin işlənməsi ilə yanaşı, əlavə olaraq anbar qeydiyyatı kartı, gündəlik gəlir hesabatları, otaq planı və rezervasiya cədvəlləri, müştərinin normal haqlarından əlavə etdiyi yeni xərcləri göstərən qeydlər və buna bənzər forma və hesabatların işlənməsini də həyata keçirir.

Turizm sənayesinin və ona paralel olaraq mehmanxana sənayesi ilə bağlı görülən işlərin və qarşıda duran araşdırmaların artdığı bir dövrdə mehmanxana xidməti göstərən müəssisələrdə mühasibatlıq əməliyyatlarının müəssisənin təməlini ifadə etdiyini deyə bilərik.

Mühasibatlıqda həyata keçirilən əsas əməliyyatlar aşağıdakı kimidir:

Şəkil 2.1. Mehmanxana müəssisələrində mühasibatlıq müddəti

Mühasibatlıq departamenti yalnız mehmanxana müştərisinin etdiyi xərclərlə deyil, eyni zamanda mehmanxana müştərisinin qonaqlarının da etdiyi xərclərlə maraqlanmalıdır [33, s 128].

2.3.Yaxın qonşu ölkə kimi Türkiyə cümhuriyyətində mehmanxana fəaliyyətində yaranan maliyyə göstəricilərinin uçotunun aparılmasının əsas istiqamətləri

Bu bölmədə biz Türkiyə cümhuriyyətində mehmanxana fəaliyyətində yaranan maliyyə göstəricilərinin uçotunun aparılması istiqamətlərini müəyyən etmişik.

Müasir dövrümüzdə turizm bütün dünyada olduğu kimi Türkiyədə də yüksək sürətlə inkişaf edən və bununla bağlı olaraq digər sahələrə də təsir edən geniş bir sahəyə çevrilmişdir.

Türkiyə 1980 - ci illərdə turizm sferası öz gedişatı ilə qısa müddətdə önəmli bir yer tutmağı bacarmışdır. 1983-1991-ci illərdə baş verən sürətli iqtisadi inkişaf nəticəsində ölkənin müxtəlif hissələrində turizm bölgələrinin yaradılmasına başlanılmışdır ki, bu da bu sahədə atılan ən böyük və perspektivli addımlardan biri idi. 1991-ci ildən günümüzdə qədər bu sahədə müxtəlif geniş və yüksəlişlər baş versə də turizm sferası öz gücünü qoruyub saxlaya bilmiş və getdikcə böyüyərək inkişaf etmişdir.

Türkiyənin müxtəlif hissələrində yaradılmış turizm bölgələri də öz növbəsində mehmanxanaların saylarındakı ciddi artıma səbəb olmuş və mehmanxana təsərrüfatında ciddi bir rəqabət mühitinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Belə bir güclü rəqabət mühitinə isə layiqincə cavab verə bilməyən mehmanxana müəssisələrinin bəzilərinin bağlanması, bəzilərinin isə müəyyən bir müddət fəaliyyətinin saxlanılmasına səbəb olmuşdur. Artıq bu bazarda nəaliyyət qazanmaq istəyən mehmanxanaların işi daha da çətinləşmişdir. Buna görə də bu tip müəssisələr öz satışlarının artırılması ilə bərabər, maliyyə məsələlərini də ciddi şəkildə nəzarətdə saxlamalıdırlar. Və aydındır ki, bunun üçün də mehmanxanalar şəffaf və effektiv

mühasibatlıq sistemində malik olmalıdırlar.

Türkiyə Cümhuriyyətində mehmanxana xidməti göstərən təşkilatlarda nağd pul qəbulu ön departament, yemək-içki və köməkçi xidmət bölümləri ilə birgə mühasibatlıq bölümündə cəmlənir. Ön departament mühasibatlıq bölümünün əsas hissəsidir və bütün gəlirlər orada cəmlənir. Mehmanxana müştərilərinə aid ödənişlər ön departamentlikdə həyata keçirilir. Gəlirlərlə bağlı olan bütün sənədlər də ön departamentlikdə cəmlənir [20, s 129].

Mehmanxana xidməti göstərən təşkilatların mühasibatlığının özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki, onlar da aşağıdakılardır:

-Mehmanxana xidmətində həyata keçirilən xidmətlərin anbar hesabından silinməsi üçün imkan yoxdur;

-Aktiv hesabların 85-90 % - ni əsas aktivlər, 9-15 % - ni isə sair aktivlər təşkil edir ki, bu səbəbdən də amortizasiya əhəmiyyətli məbləğlərə çatmaqdadır.

-Bir çox məhsul və xidmət eyni zamanda nağd olaraq müştərilərə təqdim olunur ki, bu da müəssisədə çeşidli satış yerlərində müxtəlif kassaların mövcudluğunu vacib edir.

-Mehmanxana xidməti göstərən müəssisələrdə kredit kartından istifadə geniş yayılmışdır [23, s 123].

Mehmanxanalarda ölkə daxili xidmət (satış) həyata keçirildikdə (otaq xidməti, yemək-içmək, əlavə xidmətlər və s.) əldə edilən gəlir 600 Ölkədaxili Satışlar Hesabının gəlirinə, satışdan hesablanan ƏDV-si isə 391 Hesablanan ƏDV hesabının gəlirinə yazılır. [21, s 179].

Mehmanxanada nağd formada mövcud olan milli və xarici valyuta 100 Kassa hesabında nəzərə çarpır (xarici valyuta Türkiyə Mərkəzi Bankının effektiv alış dərəcəsi ilə TL-yə çevrilərək kassa hesabına daxil edilir).

Məsələn, mehmanxanada xidmət satışı nağd pul qarşılığı ilə həyata keçirilibsə 100 Kassa hesabının borcuna , 600 Ölkədaxili Satışlar hesabının gəlirlərinə yazılır. Satışdan hesablanan ƏDV miqdarı isə 391 Hesablanan ƏDV hesabının gəlir hissəsinə yazılır.

Tutaq ki, Holiday Inn Express Istanbul mehmanxanası 26.11.2017 tarixində 18 % ƏDV-si istisna olmaqla 1000 qonaqlama haqqı ödəmişdir. Bu xidmətlə əlaqədar qeydiyyat aşağıdakı kimi həyata keçiriləcəkdir.

Cədvəl 2.4.

Holiday Inn Istanbul mehmanxanasında qonaqlama haqqı ilə əlaqədar qeydiyyatın işlənməsi

	26.11.2017.....		
1	100 Kassa Hesabı	1180	
	100.10.Ön Büro Kassası		
	600 Ölkədaxili Satış Hesabı		
	600.01.Otaq gəlirləri 1000		1000
	391 Hesablanan ƏDV		
	ƏDV= 1.000*18/100=180		180
	Mehmanxana xidmətinin nağd təhsilatı		

Hesab kodları 1 və 2 ilə başlayan hesablar aktiv hesablardır. Aktiv hesabların işləndiyi anda artım meydana çıxdığı zaman hesabın borc hissəsində qeydiyyat həyata keçirilir. Azalma meydana gəldiyində isə hesabın gəlir hissəsində qeydiyyat aparılır.

Bizim nümunəmizdə Kassa hesabı aktiv hesab olduğundan və Kassa da artım meydana gəldiyindən hesabın borc hissəsində qeydiyyat aparılır.

Hesab kodları 3,4,5 ilə başlayan hesablar qaynaq hesablarıdır və bu hesabların işlənməsi anında artım meydana çıxdığında hesabın alacaq hissəsində qeydiyyat aparılır. Misalımızda hesablanan ƏDV bu tip hesab olduğundan və hesabda artım yarandığından hesabın alacaq hissəsində qeydiyyat aparılmışdır [19, s 17].

Xidmət satışları kredit kartıyla həyata keçirildikdə bu zaman 108 Digər Hazır Dəyərlər hesabının borc hissəsinə, 600 Ölkədaxili Satış Hesabının gəlir hissəsinə

qeydiyyat aparılır.

Məsələn: 26.11.2017 tarixində Holiday Inn Exspress İstanbul mehmanxanasını tərk edən qonaq aşağıdakı hesabını kredit kartı ilə ödəmişdir.

Otaq dəyəri: 150

Yemək dəyəri: 50

İçki dəyəri: 30

Cəm (1) : 200

Xidmət 15 % : 30 (200*0,15=30)

ƏDV 18 % : 41,40 (230*0,18=41,40)

Cəm (2) : 271,40

Kredit kartı vasitəsilə əmələ gələn alacaqlar bank vasitəsilə ödəniləcəksə bu zaman ödənişin məbləği 100 KASSA HESABININ BORCUNA , bank tərəfindən müəyyən olunmuş komissiya 653 KOMİSSİYA XƏRCLƏRİ HESABININ BORCUNA qeyd olunur.

Qeyd olunan məlumatlara uyğun mühasibatlıq qeydiyyatı aşağıdakı kimi aparılacaqdır [22, s 103]:

Cədvəl 2.5.

Kredit kartı ilə ödənməmiş hesabın işlənməsi

26.11.2017.....			
1	108 DİĞƏR HAZIR DƏYƏRLƏR HESABI	271,40	
	108.01.Kredit Kartından Olan Alacaqlar		
	600 ÖLKƏDAXİLİ SATIŞLAR HESABI		200
	600.01.Otaq gəlirləri 150		
	600.02.Otaq Satışları 30		
	600.03.İçki Satışları 20		
	335 PERSONALA BORCLAR		
	335.04. Xidmət hissələri		30
	391. Hesablanan ƏDV		41,40

Hesab kodları 6 ilə başlayan hesablar gəlir cədvəli hesablarıdır. Gəlir cədvəli hesabları müəssisənin dəyərlərində artım yaradan hesablardır. Bu gəlir meydana çıxdığı zaman gəlir hesabının alacağına qeyd olunur. Nümunədə müəssisənin xidmət satışından asılı olaraq hasılatda artım yarandığından 600 Ölkədaxili Satış Hesabının alacaq hissəsinə qeydiyyat aparılmalıdır.

Mehmanxana müştəriləri ödəmələrini TL ilə yanaşı xarici valyuta ilə də həyata keçirə bilirlər. Bu zaman xarici valyuta Mərkəzi Bankın həmin gün üçün müəyyən etdiyi məzənnə ilə TL-yə çevrilərək qeyd olunur.

Mehmanxana fəaliyyəti göstərən müəssisələrin ölkədaxili və xarici banklara və digər buna bənzər maliyyə qurumlarına çəkilən xərclər 102 BANK hesabında izlənilir.

Məsələn: 10.01.2018 tarixində kassada mövcud olan 500 USD və 300 AVRO bankdakı depozit hesabına qoyulmuşdur.

Valyuta məzənnələri : 1 USD = 3,7 , 1 AVRO= 4,6 .

1 USD= 3,7 TL= 500*3,7=1850 TL.

1 AVRO=4,6 TL=300*4,6=1380 TL.

Cədvəl 2.6.

Ölkədaxili və xarici banklara çəkilən xərclərin işlənməsi

10.01.2018.....			
1	102. BANK HESABI		3230
	102.010. Dollar xarici depozit hesabı 1850		
	<i>1 USD= 3,7 TL= 500*3,7=1850 TL</i>		
	102.011. Avro xarici depozit hesabı 1380		
	<i>1 AVRO=4,6 TL=300*4,6=1380 TL</i>		
	100. KASSA HESABI		1540
	100.010.Dollar kassası 1850		
	100.020.Avro kassası 1380		

Mehmanxanalarda əldə olunan gəlirlə yanaşı müxtəlif xidmətləri həyata keçirmək üçün çəkilən xərclər də mühasibat uçotunda əks etdirilir. Məsələn, mehmanxanın mətbəxinə göndərilən vəsaitlər 740 XİDMƏT İSTEHSAL XƏRCLƏRİ hesabına daxil edilir [18,s 135].

Tutaq ki, 10.01.2018 tarixində Holiday Inn Express Istanbul mehmanxanası üçün 3000 + 18% ƏDV daxil olmaqla yemək-içmək vəsaiti, 750 +18 % ƏDV daxil olmaqla meyvə-tərəvəz alınmış və birbaşa mətbəxə göndərilmişdir. Bu zaman əldə olunmuş göstəricilər mühasibat uçotunda aşağıdakı kimi əks etdirilir [17,s 99]:

Cədvəl 2.7.

Müxtəlif xidmətləri həyata keçirmək üçün çəkilən xərclərin mühasibat uçotunda işlənməsi

	10.01.2018.....		
	150 İLK MADDƏ VƏ VƏSAİT HESABI	3000	
	150.10. Yeyinti məhsulları		
1	191 ƏDV	540	
	<i>ƏDV=3000*18/100=540</i>		
	100 KASSA HESABI		3540

Mətbəx üçün alınan meyvə-tərəvəzlər birbaşa mətbəxə göndərildiyi üçün 150 İLK MADDƏ VƏ VƏSAİT HESABI yerinə 740 XİDMƏT İSTEHSAL XƏRCLƏRİ hesabından istifadə edilir.

Yemək-içmək məhsulları aidiyyatı hissələrə göndərildiyində 740 XİDMƏT İSTEHSAL XƏRCLƏRİ HESABI borclandırılır, 150 İLK MADDƏ VƏ VƏSAİT HESABI – na isə alacaqlı olduğu qeyd edilir [17, s 37].

Xidmət istehsal xərclərinin mühasibat uçotunda işlənməsi

	10.01.2018.....		
	740 XİDMƏT İSTEHSAL XƏRCLƏRİ	750	
	740.10. Yeyinti bölmü		
1	740.10.1. İlk maddə və vəsaitin maliyyə hesabı		
	191 ƏDV	262,5	
	<i>ƏDV=750*35/100=262</i>		
	100 KASSA HESABI		1012,5

Məsələn: 10.01.2018 tarixində Holiday Inn Express İstanbul mehmanxanasında anbardan götürülmüş vəsaitlərin uçotu aşağıdakı kimi aparılır.

-Yeyinti məhsulları :1500

-İçkilər : 500

-Təmizlik vasitələri: 250 (Otaqlar üçün)

Anbardan götürülmüş vəsaitlərin uçotu

	10.01.2018.....		
	740. XİDMƏT İSTEHSAL XƏRCLƏRİ	2,250	
	740.10. Yeyinti subhesabı 1500		
	740.20.İçki subhesabı 500		
	740.30. Otaq subhesabı 250		
	150 İLK MADDƏ VƏ VƏSAİT HESABI		2,250
	150.10. Yeyinti subhesabı 1500		
	150.20.İçki subhesabı 500		
	150.30. Otaq subhesabı 250		

III FƏSİL. MEHMANXANA XİDMƏTİNİN MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİNDƏ BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ UÇOT SİSTEMLƏRİNİN TƏŞKİLİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ

3.1 Ölkədə mehmanxana xidmətinin fəaliyyətində milli uçot sisteminin aparılmasında mövcud olan nöqsanlar və onların aradan götürülməsi yolları

Müasir dövrdə texnologiyanın sürətli inkişafı, xüsusilə də kommunikasiya texnologiyasının dünya miqyasında mühüm yer tutması dünyada əsaslı bir rəqabət mühiti formalaşdırmışdır. Bu mühitdə bütün müəssisələr kimi, mehmanxana xidməti göstərən müəssisələr də müvəffəqiyyət əldə etmək istəyirlərsə, qlobal rəqabət məkanında özlərinə layiqli və möhkəm yer tutmağı bacarmalıdır. Bu müvəffəqiyyətə gedən əsas yol isə bir müəssisə üçün ən vacib məsələlər olan keyfiyyət, maliyyə imkanları, qiymət və müştəri məmnuniyyəti kimi faktorların uzunmüddətli olaraq qiymətləndirilə bilməsi ilə bağlıdır. Ancaq belə bir dəyərləndirilmənin aparılması effektiv mühasibat uçotu təşkilatının və daxili nəzarət sistemi olmaması şəraitində qeyri – mümkündür [10, s 10].

Bütün bu deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlinir ki, mehmanxana xidməti müəssisələri üçün effektiv mühasibat uçotu sisteminin təşkili vacib bir məsələdir və Azərbaycan Respublikasında da beynəlxalq standartlara cavab verə biləcək mühasibatlıq sisteminin təşkil edilməsi zəruridir. Bunun üçün isə ilk növbədə mehmanxana xidməti göstərən müəssisələrdə tətbiq olunan Milli uçot sistemindəki nöqsanlar aydınlaşdırılmalı və həlli yolları axtarılmalıdır.

Respublikamızda mehmanxana xidmətinin təqdim edilməsi sahəsində münasibətlərin tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasında mehmanxana xidmətinin göstərilməsinə dair “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 19 sentyabr 1995 – ci il 1113 № - li qanunun tələbləri nəzərə alınmaqla və Respublika hökumətinin 25.04.1977 - ci il tarixli 490№ - li qərarı ilə təsdiq edilmiş qaydalarına müvafiq olaraq həyata keçirilir [12].

1994 – cü ildə isə Azərbaycanda mehmanxaların təsnifatının meyarı haqda Əsasnamə işlənib hazırlanmışdır. Bu əsənaməyə görə Azərbaycan Respublikasında mehmanxanalrın təsnifatının meyarı “Turist – ekskursiya xidməti” 50645 – 94, RDST A-ilə qəbul edilmişdir. Mehmanxanaların 2005 – ci il təsnifatı isə bütün mehmanxanalara birdən beşə qədər ulduz verilməklə beş kateqoriyaya bölünməsi “mehmanxana və digər vasitələrin yerləşdirmə sistemi” əsasında yerinə yetirilir. Beləliklə, hal – hazırda Azərbaycanda mehmanxana və digər vasitələrin yerləşdirilməsi sisteminə və Respublika Prezidentinin yuxarıda qeyd edilən 2005 – ci il qanununa müvafiq olaraq həyata keçirilir [15, s 193].

Mühasibat uçotu üzrə qanunvericiliyə uyğun olaraq digər bütün müəssisələrdə olduğu kimi, mehmanxana xidməti göstərən müəssisələrdə də hər hansı bir təsərrüfat əməliyyatını həyata keçirə bilmək üçün, ilkin olaraq bu əməliyyatlar mütləq şəkildə sənədləşdirilməlidir. Başqa sözlə desək, sənədləşdirmə gələcək mühasibatlıq əməliyyatları üçün ilk addımdır və sənədləşdirmə olmadan təsərrüfat əməliyyatlarını həyata keçirmək qeyri – mümkündür. Deməli, əgər biz mühasibat uçotunun aparılması zamanı mövcud nöqsanları aradan qaldırmaq istəyiriksə, fəaliyyətə ilk növbədə təsərrüfat əməliyyatlarının düzgün sənədləşdirilməsi ilə başlamalıyıq.

Bildiyimiz kimi, Milli mühasibat sistemimizdə sənəd dövriyyəsi haqda əsas tələblər Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin mühasibat uçotunda sənədləşmə və sənəd dövriyyəsi haqda 09.02.2009 – cu il tarixli əmri ilə təsdiq edilmiş Əsasnamə ilə tənzimlənir. Əsasnamədə nəzərdə tutulan sənədlər mühasibat uçotunun islahatına qədər işlənmişdir. Buna görə də hazırda əsasnamənin hazırkı qanunvericiliyə uyğun olan hissəsindən istifadə edilir. Müəyyən hissələr isə artıq qanunvericiliyə əks olduğundan istifadə üçün yararsızdır. Yəni, sözügedən əsasnamədə ilk sənədlərin tərtibi və işlənməsi haqda göstərişlər Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” Qanununun ilk sənədlərə təqdim edilən tələblərlə müqayisədə köhnəlmişdir. Deməli, bütün maddələri mühasibat uçotu islahatından bu günə qədər olan dövrə cavab verən sənədlərin hazırlanması cari müssəsisələrin təsərrüfat əməliyyatları həyata keçirilməsini əsaslı şəkildə asanlaşdırır

bilər.

Milli mühasibat uçotu sistemində maya dəyərinin kalkulyasiya edilməsi zamanı da bir sıra çətinliklərlə üzləşmək halları baş verir. Belə ki, sözügedən prosesin həll edilməsi zamanı lazım olan məsrəflərin qəbul edilməsi; bu məsrəflər üçün uyğun uçot qaydası seçmək, yəni bu məsrəflər hansı həcmdə olmalıdır və s.; kalkulyasiya obyektinin düzgün təyini və baş vermiş məsrəfləri onlar arasında bölüşdürmək və s. məsələlərin həlli üçün lazımi olan normativ aktlar azlıq təşkil edir. Məhz bu sənədlərdə nəzərə çarpan çatışmazlıq, qeyd etdiyimiz idarəetmə uçotu məsələlərini olduqca mürəkkəbləşdirir. Bu məsələnin həlli üçün isə mehmanxana müəssisələri metodik göstərişdə qeyd edilən xərcləri mehmanxananın məsrəfi, eləcə də onun maya dəyəri kimi qəbul edib və tanıyıb əsas kimi tətbiq edə bilərlər.

Bundan əlavə Azərbaycan Respublikasında mehmanxana xidmətinin təqdim edilməsi xüsusi qayda tələb etdiyindən hər bir mehmanxana və oteldə pulsuz xidmət göstərilməsi; təcili yardımın çağırılması; tibbi aptekdən istifadə edilməsi, nömrəyə məktub yazışmalarının gətirilməsi, qaynar su, iynə, sap, bir dəst qab-qacaq və yeməqxana ləvazimatının təqdim edilməsi ilə bağlı olan məsrəflərin maya dəyərinə daxil edilməsi məsələlərinin həllinə dair də problemlər yaranır. Sözügedən xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı olan xərclər bir o qədər də yüksək məbləğ olmasalar da, həmin xərclər mehmanxanada yaşayanlara göstərilən xidmətin əsas hissəsi olduğundan onların mehmanxana təsərrüfatının maya dəyərinin tərkibindəki payının – xərcinin uçotu məsələsi həll edilməlidir [14].

Ümumiyyətlə qeyd edə bilərik ki, mehmanxana xidmətinin mühasibatlıq bölməsində ən çətin məsələlərdən biri, məhz maya dəyərinin kalkulyasiya edilməsidir. Bu çox mürəkkəb prosesdir və biz məsləhət görərdik ki, bu hesablanmanın aparılmasında Avropanın qabaqcıl mehmanxanalarının təcrübəsindən və ən əsası da müasir dövrün ayrılmaz tərkib hissəsi olan kompüter texnikasından istifadə edilsin. Avropada əksər mehmanxanalarda belə hesablamaları aparmaq üçün xüsusi proqramlar mövcuddur. Bu proqramlar içərisində həm ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulan, həm də müəyyən bir mehmanxana üçün xüsusi olaraq hazırlanmış

proqramlar mövcuddur. Bu proqramlardan istifadə ilə biz qeyd etdiyimiz prosesi sadələşdirə və yüngülləşdirə bilərik. Üstəlik bu proqramların köməyi ilə əldə etdiyimiz nəticə beynəlxalq uçot standartlarının tələblərinə cavab verir.

Ölkəmizdə mehmanxana xidməti göstərən müəssisələrdə digər bir çətinlik qeyri-müstəqim xərclərinin bölüşdürülməsi və onun uçota alınmasından ibarətdir. Belə ki, qeyri – müstəqim xərclərinin bölüşdürülməsi ilə bağlı məsrfələri müstəqil həll edir. Əlbəttə onları – şərti xərclər kimi birbaşa baş verən anda 601 “Satış” hesabına silmək olar. Bu cür halda maya dəyəri özündə, ancaq birbaşa (müstəqim) və dolayı (qeyri – müstəqim) xərcləri əks etdirmələridir. Bununla birlikdə mehmanxana biznesini həyata keçirən təşkilat üçün göstərilən xidmətin tam maya dəyərinin müəyyən edilməsi hallarında qaimə (qeyri – müstəqim) xərclərinin də hesablamaya daxil edilməsi daha məqsədəuyğun ola bilər. Bu metod birinciyə nisbətən daha mürəkkəb olduğundan bir çox mehmanxanalar bu metoda üstünlük vermirlər. Lakin sözügedən metod (müstəqim) əsas və qaimə (qeyri – müstəqim) xərcləri nəzərə alınmaqla mehmanxana xidmətinin hər bir növü haqqında dəqiq informasiya əldə etməyə şərait yarada bilər. Hər bir xidmət növü üzrə maliyyə nəticəsini təhlil etməklə hansı gəlirin alınmasını və bu və ya digər mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin müəssisə üçün qazanclı olmasını müəyyən etmək olar. Bu halda məsrəflərin uçotu və bölüşdürülməsinin bütün metodları il ərzində uçot siyasəti tərəfindən qəbul edilən element kimi heç bir düzəliş aparılmadan təşkilat tərəfindən tətbiq edilə bilər.

Digər təşkilatlarda olduğu kimi mehmanxanaların da öz fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltmək yollarının axtarılıb tapılması bir vəzifə kimi onların qarşısında qoyulmuşdur. Məsələn, mehmanxanaya müştəri axınını artırmaq üçün, onlarda xidmətin keyfiyyətini yüksəltmək və təqdim edilən xidmətin siyahısını artırmaq lazımdır. Mehmanxana ancaq qeyd edilən hallarda sertifikat almaq və beynəlxalq attestasiyadan keçməklə daha yüksək kateqoriyaya keçə bilər. Bütün bunlar mehmanxanada aparılan xərclərin müəyyən edilməsində zəruri hal hesab edilir. Sözügedən hallar isə ilk növbədə uçotda əks etdirilməli və maya dəyəri hesablanmalıdır ki, bunun da həyata keçirilməsi düzgün şəkildə fəaliyyət göstərən

effektiv mühasibat uçotu sistemindən asılıdır [13].

Və son olaraq qeyd edək ki, fərqli olaraq mehmanxanalarda sürətli xidmət, bir çox gəlir mərkəzlərinin mövcudluğu, maddi əməliyyatların çoxluğu və dəyəri yüksək olan xidmətin həyata keçirilməsi və s. nəticəsində xəta və fırıldaqçılığa rast gəlmək halları digər müəssisələrlə müqayisədə daha çoxdur. Məhz buna səbəbdəndir ki, Respublikamızda da bu kimi halların qarşısının alınması üçün mehmanxana rəhbərliyi bu kimi hallara qarşı tədbirlər görməlidir. Ən yaxşı tədbir isə əlbəttə ki, bizim fikrimizcə qeyd olunan problemlərə qarşı hər bir ehtiyaca cavab verən mühasibatlıq sistemi və daxili nəzarət sisteminin təşkilidir.

3.2. İnkişaf etmiş ölkələrdə mehmanxana xidmətinin göstərilməsinin mühasibat uçotunda mövcud olan üstünlükləri və onların ölkə təcrübəsinə tətbiqi yolları

Hal-hazırda avtomatlaşdırma, istənilən müasir mehmanxananın ayrılmaz hissəsi hesab edilir. Mehmanxana biznesində yeni informasiya texnologiyasının tətbiqi, eyni vaxtda işçi heyətini ixtisar etməklə xidmətin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına xeyli şərit yaradır.

Mehmanxananın kompüterləşməsini iki əsas istiqamətə bölmək olar:

1. Planetin istənilən nöqtəsindən mehmanxanada daima və tez yer saxlamaq funksiyasını həyata keçirmək üçün universal və xüsusi təyinatlı dünya milli kompüter şəbəkəsi vasitəsilə mehmanxanaya qoşulmaq;
2. Mehmanxananın idarə olunması üzrə əməktutumlu texnoloji üsulları (planlaşma, uçot, nəzarət üsulları) avtomatlaşdırmaq, eləcə də həyat təminatlı və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə dair texnoloji üsulları avtomatlaşdırmaq [24, s 139].

Beləliklə, mehmanxananın idarəetmə sistemini avtomatlaşdırmaq üçün qlobal beynəlxalq kompüterləşmənin imkanlarından istifadə etməklə yanaşı mehmanxanada, daxili kompüterləşmə sistemi tətbiq edilir.

Mehmanxana üçün müasir kompüter sistemini işləyib hazırlayanlar, istənilən

mehmanxananın tələbatını təmin etmək üçün öz proqram məhsullarını, onların fəaliyyətinə uyğunlaşdırıla bilər. Bu sistemlər bazarında planlaşma, uçot və nəzarət proseslərinin texnoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla bu və ya digər mehmanxana üçün ödəməli olan variant seçə bilər.

Mehmanxana xidmətinin xüsusiyyətindən asılı olaraq, o, bir sıra xüsusiyyətlər sistemini özündə əks etdirir. Bu xüsusiyyətlər, onda yerinə yetirilən işlər, maliyyə informasiyalarının toplanması baxımından deyil, real pul əldə edilməsi üzərində nəzarətin aparılması tələb olunduğundan (mehmanxana sistemi nəzarət-kassa maşınları ilə işlədiyindən) yüksək səviyyədə inamlı formada qurulması ilə əlaqədardır [27, s 4].

Ənənəvi mühasibatdan fərqli olaraq mehmanxana sistemi, bütün gün ərzində və real vaxtda işlədiyindən (bu hal qonaqların göstərilən gün və vaxtda mehmanxanaya gəlmələri, xidmətə görə ödəniş aparmaqları, mehmanxanadan getmələri, gedən zaman ödənişdən qalan məbləğin kassaya ödəmələri, yaxud kassadan almaları ilə əlaqədar olduğundan), obyektin cari vəziyyətini əks etdirməlidir. Sözügedən sistem, görülən işin texnologiyasında uzunmüddətli boşdayanmaya yol vermir. Mehmanxananın baza sisteminin pozulması hallarında, onun hər hansı arxiv tərəfindən verilmiş arayış vasitəsilə düzəltmək olmaz. Bundan başqa, bu sistem təsiredici qüvvəyə malik olmalı və öz tərkibində mühasibat moduluna, yaxud mühasibatlıqda geniş istifadə edilən proqrama uyğunlaşdırılmalıdır [28, s 67].

Sözügedən tələblər Azərbaycanın “Hilton” otelində göstərilən mehmanxana xidmətinin avtomatlaşdırılması sistemində özünü doğrultmuşdur. Bu oteldə operativ, maliyyə və mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması üçün qarşıya qoyulan bütün proseslər özünü doğrultmuşdur. “Hilton” otelində həmin sistemin əsas təyinatı aşağıdakılardan ibarətdir:

- otelin xidmət işlərinin avtomatlaşdırılması;
- müşətilərə xidmətin keyfiyyəti və sürətini yüksəltmək;
- qonaqlarla hesablaşmanı avtomatlaşdırmaq;

- mühasibat, vergi və operativ uçotu vahid sistem üzrə aparmaq;
- otelin fəaliyyəti üzrə analitik informasiyaları formalaşdırmaq və mühafizə etmək;
- bir neçə hüquqi şəxs və korpus üzrə uçot əməliyyatlarının aparılmasını təmin etmək.

Qeyd edək ki, “Hilton” otelinin proqramı çox sadə və rahat internet quruluşuna malikdir. Onun sıx quruluşu, avtomatlaşdırmanı mehmanxana biznesinin nəzərdə tutulan bütün proseslərinə uyğunlaşdırmağa şərait yaradır. Hər bir nömrə üçün yer saylarının miqdarı, eləcə də onların xarakteristikasını özündə əks etdirən dəst təqdim edilir. Bundan başqa, “Hilton” otel proqramının köməyiylə, fəaliyyət göstərmək nəticəsində otelin fərdi “Şahmat” əhval-ruhiyyəsi istiqamətində hərəkətinə (əsas görünüş yerindən nömrələrin “tam dolmasına”, “bronlaşdırılmasına”, “nömrədən getməsi” və s.), nömrənin bronlaşdırılmasına, yerin bronla alınmasına, qonağın fərdi əhval-ruhiyyəsi nəzərə alınmaqla qruplaşdırılmış bronlaşmanın aparılmasına, qonağın yerləşdirilməsinə, yaşamaq gününün uzadılmasına, müştərinin nömrədən nömrəyə küçürilməsinə, yaşayış üçün hesabnamənin yazılmasına nəzarət etmək üçün inzibatçının iş yerinin avtomatlaşdırılmasının yaradılmasına önəmli istiqamət açılır.

“Şahmat” formasında qurulan nəzarət, rəsmiyyətə salınan sənədlərin jurnalda yazılmasını, qoyulan hədlər dairəsində nömrələrin seçilməsini təmin edir. Burada lövhədə xüsusi gözlüklərin ayrılması, inzibatçı üçün zəruri informasiyaların alınmasını təmin edən pəncərəni xatırladır və ondan otelin fəaliyyətində geniş istifadə edilir.

Proqramın imkanlarının, seçilən zənglərin dəyişilməsi vasitəsilə təyin edilməsi nömrələrin vəziyyətini təyin etməyə şərait yaradır. Məsələn, qonağın getməsi zamanı, nömrəyə avtomatik olaraq “çirklidir” statusu verilir və o, şahmat formasında açılmış nəzarət lövhəsində qırmızı rənglə təsvir edilir, orada aparılan Ştrixovka (cizgilənmə) nömrədə təmizlənmənin aparılmasını, nömrənin tam təmirli olması (istifadəyə yararlılığı) yaşıl rənglə qeyd edilir. Nəticədə təmizlənmənin aparıldığı tarixə işin tam qurtarması haqda hesabat formalaşır.

“Hilton” otelində proqramın əsas üstünlükləri onun əlavə məlumatlarının elektron dalğaları: tarif şəbəkə bazası, tariflər, güzəştlər, mövsümi təkliflər, təşkilatın

uçot siyasətinin parametrləri, mühasibat uçotu hesablarının qurulması, ticarət avadanlıqlarının qoşulması, uzadılmış informasiya bazasına (UIB) uyğun işlər, məlumatların digər nümunəvi “1Cs” sistemi və i.a.vasitəsilə təqdim etməkdən ibarətdir. Müştərinin mehmanxanadan getməsi, hesabnamə, kredit və yaxud bank kartı; nağdsız (ödəmə tapşırığının köməyi ilə); nağd (kassa mədaxil ordeni) hesablaşma əsasında mümkündür [15, s 240].

Kassa mədaxil ordeninin yazılması mühasibat köçürmələrinin (yazılışlarının) formalaşmasının avtomatlaşdırılmasına gətirib çıxarır.

“Hilton” otelində proqramın ən üstün xüsusiyyəti – otelin müxtəlif detallandırılmış (ətraflı işlənmiş) aşağıdakı işi haqda informasiyaları açıqlayan çoxsaylı hesabatları formalaşdırmaqdan ibarətdir.

-nömrələr fondu üzrə - nömrələrin vəziyyəti, nömrələr fondunun yüklənməsi, nömrələrin və yerlərin təmizlənməsinin vəziyyəti və i.a.;

-nömrələrin bronlaşdırılması və yerləşdirilməsi üzrə - yerləşdirmə, mehmanxanadan gedən müştərinin yaşayış və digər fəaliyyət tarixi;

- qonaq və digər kontragentlərlə qarşılıqlı hesablaşma üzrə - borcun hecablanması və ödənilməsi, pul vəsaitinin hərəkəti.

“Hilton” otelinin nümunəvi konfigurasiya sistemi, otelin fəaliyyəti üzrə həm analitik, həm də maliyyə hesabatını özündə birləşdirir.

Məsələn, “Gəlir haqda hesabat” ın köməyi ilə yüklənmə (təmin edilmə) üzrə faiz nəzərə alınmaqla nömrələrin satışından əldə edilən gəlirin səviyyəsi haqda məlumat əldə etmək olar.

Agent müqaviləsi üzrə hesablaşma daxil edilməklə mehmanxana xidmətinə görə müştərinin ödənişinin vəziyyəti haqda informasiya “Qonağın daxil olma tarixi” haqda hesabatın köməyi ilə əldə edilir. Bronlaşdırılan dövr nəzərə alınmaqla bronlaşdırılmış nömrələrin miqdarı haqda operativ məlumatlar “Bronlaşma haqda hesabat” da toplanır. Müştərilərin sayı daha çox artan yay və bayram günlərində sözügedən informasiyaya tələbat xüsusilə zəruri sayılır.

Mehmanxana xidmətinin dövrü (vaxtı), nomenklaturası və dəyəri haqda

informasiyalara “kontragentlərə xidmət haqda” hesabat vasitəsilə nəzarət edilir. Bundan başqa, “Hilton” oteli sistemində rahatlıq nəzərə alınmaqla hər nömrənin gəlirliyinin hesablanmasına imkan yaradan maliyyə hesabatını formalaşdırmaq olar.

Nümunəvi cədvəl formalı hesabatdan başqa, “Hilton” otelinin proqramında bu və ya digər, məsələn, nömrə fondunun yüklənməsi haqda informasiyanın əyani təqdim edilməsinə şərait yaradan cədvəl formasında, hesabatın yaradılmasına hərtərəfli şərait yaranır [15,s 241].

Beləliklə, “Hilton” otelinin sözü gedən proqramı mehmanxana biznesində istifadə edilməsi, mühasibat hesabatını da daxil etməklə, fəaliyyətin tam mənzərəsi haqda geniş məlumatların alınmasını təmin etmək üçün nəinki operativ hesabatın, həm də planlaşmanın əsası olan statistika hesabatının formalaşmasına da geniş yollar açır.

3.3 Mehmanxana xidməti göstərən Beynəlxalq və Milli uçot sistemində idarəetmə uçotunun təşkilinin əsas məsələləri

Mühasibat uçotunun tarixən meydana gəlməsi və inkişafı idarəetmənin tələblərindən yaranmışdır. Bu mənada əslində demək olar ki, mühasibat uçotu öz inkişafına elə idarəetmə uçotu şəklində başlamışdır. Bu uçotun isə ilk dövrlərdə başlıca məqsədi xərclərin uçotunun aparılması və məhsulun maya dəyərinin kalkulyasiya edilməsi olmuşdur [31,s 403].

İdarəetmə uçotuna verilən bir sıra təriflərdə həmin uçotun informasiya formalaşdırmaq funksiyası işıqlandırılır. İdarəetmə uçotu üzrə mütəxəssislər institutunun (Chartered Institute of Management Accountants - CIMA) rəsmi terminologiyasında idarəetmə uçotu – menecmentin informasiyasının aşkar edilməsi, təqdim olunması və interpretasiyası ilə bağlı ayrılmaz hissəsi kimi təsvir edilir [16, s 32].

İdarəetmə uçotu-planlaşdırmanı, normalaşdırmanı, nəzarəti, təhlili həyata keçirməkdə, əsaslandırılmış operativ, taktiki və strateji qərarlar qəbul etməkdə müəssisə rəhbərliyinə və menecerlərə köməklik göstərmək məqsədilə müəssisə və

onun bölmələri barədə müxtəlif metodlar və üsullarla informasiya formalaşdırma sistemidir [30, s 47].

Hal-hazırda Azərbaycanda idarəetmə uçotu sistemində məsrəflərin uçotu və mehmanxana xidmətinin maya dəyərinin kalkulyasiya edilmə qaydasını tənzimləyən sahə, normativ sənədi yox dərəcəsindədir. Bununla əlaqədar olaraq sözügüdən təsərrüfat məsrəflərinin uçotunu və müştərilərə göstərilən xidmətlərə görə maya dəyərinin hesablanmasını, onların özləri müstəqil həll edirlər. Məhz bu səbəbdən həmin problemin həlli üçün aşağıdakı üç variantı nəzərdən keçirmək olar [16, s 39]:

I üsul	II üsul	III üsul
Mehmanxanaya turoperatorun köməkçi bölməsi kimi yanaşılmalıdır. Bu cür halda xərclərin uçotu və maya dəyərinin hesablanması qaydası turist şirkələri üçün ayrıca işlənmiş və təsdiq olunmuş metodik göstərişə əsasən müəyyən olunur	İqtisadi cəhətdən müstəqil təşkilat kimi fəaliyyət göstərən mehmanxana biznesi ilə məşğul olan subyekt optimal variant hesab edilməlidir. Bu zaman həmin subyektə MTX (mənzil-kommunal təsərrüfatı) müəssisələri üçün hazırlanmış metodikaya müraciət edilməlidir. Sözügedən sənəddə kommunal mehmanxanalarda göstərilən xidmətin maya dəyərinin hesablanmasına diqqət yetirilir	Azərbaycan Respublikasında Məsrəflərin uçotu və maliyyə nəticələrinin formalaşmasına dair “Maliyyə hesablarının təqdimatı üzrə” 1 № - li Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında verilən tövsiyələr əldə rəhbər tutulmalıdır. Bu cür halda uçot sistemini sahələr xüsusiyyətinə müvafiq olaraq düzəltmək və korrektə etmək və onun əsasında həmin sistemin qurulmasına dair təkliflər vermək lazımdır.

Beləliklə, məsrəflərin uçotu və mehmanxana xidmətinin maya dəyərinin hesablanma qaydasının önəmli variantını təşkilatın özü, müstəqil işləyib hazırlayır. Beynəlxalq uçot sistemində mehmanxanalar hər üç üsuldan istifadə edirlər. Avropanın bir sıra qabaqcıl mehmanxanalarında mehmanxanalara turoperatorun köməkçi bölməsi kimi yanaşılır. Xərclərin uçotunun aparılması və maya dəyərinin

hesablanması qaydası turizm şirkətləri üçün ayrı-ayrılıqda işlənib hazırlanır və öncədən təsdiq olunmuş metodik göstərişə əsasən müəyyən olunur.

İndi isə Beynəlxalq və Milli uçot sistemində mehmanxana xidməti üçün maya dəyərini hesablanması məqsədilə məsrəflərin uçotu sisteminin qurulması üsullarının üstünlüklərini və noqsan cəhətlərini nəzərdən keçirək.

Mehmanxana xidmətinin maya dəyəri- mehmanxana biznesinin və onlara uyğun gələn xidmətlərin aparılması üçün istifadə edilən bütün resurslara çəkilən məsrəflərin məcmuunu təşkil edir. Göstərilən xidmətin maya dəyəri – gəlirin qiymətləndirilməsi və planlaşdırılması, təsərrüfat əməliyyatı üzərində nəzarətin aparılması, material, enerji, əmək və maliyyə resurslarının səmərəli istifadə edilməsində əsas baza kimi çıxış edir.

Bununla birlikdə maya dəyərini kalkulyasiya edilməsi də təşkilatda hazırlanmış məhsul vahidinə düşən məsrəfin müəyyən edilməsinin hesablama əməliyyatını özündə əks etdirir. Beynəlxalq təcrübədə maya dəyərini hesablanmasının bir neçə üsulu mövcuddur:

1. sadə metod – bu metodu həm məhsul hazırlayan, həm də iş yerinə yetirən, xidmət xidmət göstərən sahələrə tətbiq etmək olar. Bu üsuldən istifadə edən təşkilatlara göstərilmiş xidmət vahidini həqiqi məsrəflər dairəsində natural, yaxud şərti natural göstəricilərinə aid etməyə imkan verir. Bu baxımdan da bu üsul ən universal üsul hesab edilir. Milli mühasibatda da bu üsulun tətbiqi əlverişli hesab olunur;
2. mərhələli metod – məhsul istehsalı ilə məşğul olan istehsal fəaliyyətində tətbiq edildiyindən, mehmanxana xidmətinin maya dəyərini kalkulyasiyası üçün məqsədəuyğun sayılmır;
3. normativ metod – bu metod baş verən təsərrüfat əməliyyatlarının yerinə yetirilməsində çəkilən hər bir məsrəf növü üçün norma təyin olunmasını nəzərdə tutur. Bu cür halda məhsulun maya dəyərini formalaşdıran xərclərin mühasibat uçotunda plan maya dəyərini hesablanmasında, norma üzrə istifadə edilən xərclər əks etdirilir. Bu metodu da mehmanxanalara tətbiq edilmək üçün məqsədəuyğun saymırıq çünki təcrübədə məsrəflərin bütün maddələri üzrə, müəyyən normativ təyin

etmək qeyri-mümkün olur.

4. sifariş metodu – verilmiş sifarişlər üzrə məsrəflərin qruplaşdırılmasını və bölüşdürülməsini tələb edir. Bu metodu xidmət göstərən təşkilatlara tətbiq etmək olar.

Beləliklə, mehmanxana təsərrüfatında maya dəyərinin qeyd edilən metodla hesablanması ən sadə kalkulyasiya metodu hesab edilir. Bunu nəzərə alaraq həmin metodun tətbiqi, aşağıdakı zəruri işlərin yerinə yetirilməsini tələb edir:

- həmin metodun tətbiqində hansı məsrəflərin qəbul edilməsini müəyyən etmək;
- bu məsrəflərin uçotu qaydasını seçmək, yəni onların hansı həcmdə, hansı dövrə aid edilən hissəsini maya dəyərinə daxil etmək;
- kalkulyasiya obyektini təyin etmək və baş vermiş məsrəfləri onlar arasında bölüşdürmək.

Mehmanxana biznesində sözügedən qarşıya qoyulan bu işlərə dair normativ aktlar kifayət səviyyədə olmadığından onların həlli məsələsi çətinliklər yaradır.

Mehmanxana biznesi ilə məşğul olan təşkilatlar, məlum metodik göstərişdə olmayan, ancaq aparılan kommersiya xərclərini çəkir. Bu xərclər aşağıdakı xidmətin təşkili və satışı ilə əlaqədardır [32,s 31]:

- a) Kommersiya xidməti göstərən kommersiya təşkilatlarının turopertorların və turnümayəndiliklərin, komisiyon, müvəkkillik və digər mükafatlandırma xərcləri;
- b) Nümayəndəlik xərcləri;
- c) Reklam xərcləri.

Deyilənlərə əsaslanıb qeyd etmək olar ki, təşkilat, metodik göstərişdə qeyd edilən xərcləri mehmanxananın məsrəfi, eləcə də onun maya dəyəri kimi qəbul və tanıyıb əsas kimi tətbiq edə bilər. Onu da qeyd etmək ki, beynəlxalq təcrübədə bilvasitə işçilərin mehmanxana və onlara bənzər xidmətləri yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar çəkilən xərclər mehmanxana xidmətinin maya dəyərinə daxil edilmir.

Aşağıda sadalayacağımız məsrəflər (xərclər) maya dəyərinin hesablanmasında iştirak etmir, ancaq maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin formalaşmasında onların

göstəricilərindən istifadə edilir:

-əsas fəaliyyət növlərində bilvasitə iştirak edən işçilərin istirahətinin təşkili və sağlamlığının qorunması üzrə tədbirlərin görülməsinə çəkilən xərclər;

-təşkilatın təsisçilərinin (iştirakçılarının) birinin təşəbbüsü ilə onun maliyyə - təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılması ilə bağlı olan xərclər;

-tikinti, avadanlıq üzrə işlərin yeinə yetirilməsi, təşkilatın balansında yerləşən mədəni – kütləvi və digər qeyri – istehsal obyektlərinin saxlanması, eləcə də kömək göstərmək qaydasında aparılan işlərin yerinə yetirilməsi və digər təşkilatların fəaliyyətində iştirak etməklə əlaqədar çəkilən xərclər.

Çox güman ki, metodika və metodiki göstərişdə sadalanan məsrəflərin heç də hamısı mehmanxananın büdcəsinə daxil edilməmişdir. Lakin qeyd edək ki, təsərrüfat fəaliyyətində demək olar ki, bir sıra qeyri – istehsal xərcləri mövcuddur, ancaq təşkilat onları göstərilmiş xidmətin maya dəyərinin hesablanmasından çıxara bilər. Bu cür xərclər mənfəət əldə edilməsinə səbəb olan təsərrüfat əməliyyatlarından əldə edilən gəliri azalda bilər, cari hesabat dövrünün zərəri kimi maliyyə nəticələrinin formalaşdırılması zamanı uçota alınır.

Milli uçot sistemində maya dəyərini hesablayan zaman istənilən təşkilat, o cümlədən mehmanxana təşkilatı maliyyə nəticəsinin formalaşması üçün 13 № - li “Borclara aid edilən xərclər üzrə” Milli Mühəsibat Uçotunun Standartının təyin etdiyi məsrəflərin tanınması qaydalarını tətbiq etmək hüququna malikdir.

Xərclərin tanınması üçün uçotda aşağıdakı şərtlərə riayət etmək zəruridir:

-xərclərin, adi işgüzar dövriyyəyə dair müqaviləyə, qanunvericiliyin qoyduğu tələbata müvafiq olaraq aparılmasına;

-xərc məbləğinin baş verdikcə müəyyən edilməsinə;

-təşkilatın iqtisadi marağının sabit olmasına inamın müntəzəmliyinə.

Maya dəyərinin hesablanması zamanı qüvvədə olan metod və metodik göstərişlər xərclərin hesablama metodu ilə yəni onların baş verdiyi dövr və yerlərdə müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Mehmanxananın apardığı xərclərin əksəriyyət hissəsi cari xərclərə aid edilir. Lakin qeyd edək ki, mehmanxana biznesi ilə məşğul

olan təşkilatlarda gələcək hesabat dövrünə aid edilən xərclər də baş verir ki, onlar həmin dövrdə tanınmalıdırlar. Belə məsrəflərin bir hissəsi təşkilatın qısamüddətli aktivlərini (məsələn, material dəyərlərini), digər hissəsi isə uzunmüddətli aktivləri (torpaq, tikili və avadanlıqları - əsas vəsaitləri) özündə formalaşdırır.

Həm beynəlxalq, həm də Milli uçot sistemində mehmanxana xidmətinin maya dəyərini kalkulyasiyasını, kalkulyasiya obyektini təyin etmədən həyata keçirmək qeyri – mümkündür.

Hal – hazırda Beynəlxalq uçot istemində mehmanxana fəaliyyəti göstərən sahələrdə xidmətin maya dəyəri üzrə sahələr təlimatınən çox hissəsində cari xərclərin aşağıdakı qruplaşması təklif olunur:

- Baş vermə yerləri və fəaliyyətin xarakteri üzrə;
- Məsrəflərin maddə və elementləri üzrə;
- İstehsal olunmuş məhsul, görülmüş iş, göstərilmiş xidmət üzrə;
- Maya dəyərinə daxil edilməsi üzrə;
- Texnoloji prosesə münasibət üzrə;
- Kalkulyasiya obyektini üzrə [34, s 165].

Azərbaycan Respublikasında da Milli mühasibat uçotunda cari xərclərin bu qruplaşdırılması qəbul edilmişdir. Bu qruplaşdırmalar üçün ümumi bir metodik göstəriş qəbul edilmişdir. Məsələn, metodik göstərişdə kommunal mehmanxanasının kalkulyasiya obyektinin bir sahəsi – məsələn, bir çarpayının qiyməti təyin edilmişdir. Bu göstərici digər mehmanxana xidməti göstərən təşkilatlarda da istifadə edilməkdədir [14, s 396].

Bundan əlavə, metodik göstərişdə mehmanxana xidmətinin maya dəyərini kalkulyasiyası, iki bölmədən ibarət olub natural göstəriciləri arasında ümumi yer sayı: ümumi yararlı, o cümlədən icarəyə verilən sahə; yaşayış sahəsi; gündəlik – istifadə edilən vəsaitlərin ümumi miqdarı göstərilir.

Həmin göstəricilər arasında maya dəyərini hesablanmasında axırıncı göstərici – aşağıdakı kimi (S_{g-c}) hesablanan gündəlik – çarpay göstəricisi daha çox iştirak edir.

$$S_{g-c} = Y \times \text{gün}$$

Burada Y- yerin ümumi miqdarı;

Gün – hesabat dövründəki günlərin sayı.

Deməli, biz Milli mühasibat uçotunda mehmanxana xidmətinin tam maya dəyərini (dəyər göstəricisini) hesablayan zaman bir kalkulyasiya obyektinə, yəni gündəlik çarpayığa aid edilən xərcləri bölüşdürmədən, yaxud qruplaşdırmadan hesabat kalkulyasiyasına aid edilən bütün xərcləri toplamalıyıq.

Əgər, biz ilk öncə natural və digər göstəriciləri müəyyən etsək, daha sonra mehmanxana xidmətinin maya dəyərini hesablamaq olduqca asan olacaqdır.

Məsələn, fərz edək ki, Hilton mehmanxanası 450 yerlik avadanlıqla təchiz edilmiş, onlarda ancaq hesabat dövründə 430 yerə qonaq qəbul edilmişdir. Qonaqların hamısı hesabat dövrü ərzində 92 günə bərabər olan mehmanxana xidmətindən istifadə etmişlər. Bu dövrdə çəkilən xərclər isə işəgıdakılardan ibarətdir [15, s 237]:

- əməyin ödənişi və sosial sığortaya ayırmalara - 2200 min manat;
- elektrik enerjisinə - 2200 min manat, su təchizatına – 3400 min manat; istilik xidmətinə - 5200 min manat;
- rabitə xidmətinə - 350 min manat;
- əmlakın sığortalanmasına 250 min manat;
- bina və ərazinin saxlanılmasına çəkilən xərclər – 1800 min manat;
- idarə aparıtının saxlanmasına çəkilən xərclər – 1500 min manat.

Bir daha qeyd edək ki, biz mehmanxanada kalkulyasiya obyektini kimi bir çarpayıgünü seçmişik. Və deməli, bütün istismar xərclərinin məbləği 16900 min manat ($2200+2200+3400+5200+350+250+1800+1500$) təşkil etmişdir.

Əgər mehmanxanada mövcud olan çarpayının ümumi miqdarının da 41400-ə ($450 \text{ yer} \times 92$) bərabər olduğunu nəzərə alsaq, o zaman əldə edilən məlumatlardan istifadə edərək alarıq ki, gün ərzində bir çarpayının maya dəyəri 408 manat (16900 min manat : 41400 gün çarpayı) olmuşdur.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Son olaraq onu qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə mehmanxana xidməti ilə məşğul olan müəssisələrin öz fəaliyyətlərini müsbət istiqamətə doğru yönəltməsi mühasibatlıq sistemi ilə birbaşa əlaqədardır. Mehmanxanalarda həyata keçirilən mühasibatlıq işləri müəssisə idarəçilərinin bütün ehtiyaclarını qarşılamaq və təyin olunan məqsədlərə xidmət edə biləcək bir xüsusiyyətə malik olmalıdır.

Ölkəmizdə mehmanxana müəssisələrində mühasibatlıq departamenti mehmanxanada həyata keçirilən fəaliyyətlərlə bağlı olan hesabların qeydiyyatının aparılması, sinifləşdirilməsi və bütün bu işlərlə bağlı sənədlərin qüsuruz bir şəkildə hazırlanması məsələlərini həyata keçirir.

Mehmanxana xidməti ilə məşğul olan müəssisənin profilindən və işinin həcmindən asılı olaraq müəssisədaxili səviyyədə informasiya texnologiyasının tətbiqi dəyişilə bilər. Burada ən önəmli iş turizm xidmətinin yerinə yetirilməsi zamanı alınan informasiyanın qəbul edilməsi, işlənilməsi, hazırlanması, və mühafizə olunması hesab edilir.

Mehmanxana müəssisələrində mühasibat uçotunun təşkili prinsiplərinin icrası Azərbaycan Respublikası Qanununun “Mühasibat uçotu haqqında” 3- cü maddəsinə uyğun olaraq iqtisadi təsərrüfat subyektlərinin uçot siyasətinin formalaşması əsaslarını açıqlamasını müəyyən edir.

Mühasibat uçotunun təşkilində hər mehmanxana müəssisəsinin vəzifələri aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

1. Müəssisə əmlakını, öhdəliklərinin və bütün təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunu, mühasibat uçotunun hesab planını, digər normativ sənədlərə uyğun mühasibat uçotu hesablarında işlənilməsi, hazırlanmış mühasibat uçotu standartlarını və qarşılıqlı əlaqə ikili yazılış üsulu ilə yerinə yetirilməli;
2. Ayrı-ayrı təsərrüfat əməliyyatlarını uçotda düzgün əks etdirməli, düzgün əks etdirməli, əmlakın qiymətləndirilməsini hesabat dövrü ərzində təsərrüfatçılıq şəraitindən asılı olaraq qəbul olunmuş uçot siyasətinə və mövcud olan qanuna uyğun hesab edilən mühasibat uçotu standartları və bu uçota aid digər

normativ sənədlərin tələblərinə əməl olunmalı, keçən dövr ilə müqayisədə uçot siyasətindəki dəyişikliklər, mühasibat hesabatında izahı verilməlidir; 3.Mövcud əmlakın, öhdəliklərin, kapitalın, hesablaşmaların və digər əmtəə-material dəyərlərinin inventarlaşmasının nəticələri hesabat dövründəki (ay, rüb, il) uçotda tam və düzgün şəkildə əks etdirilməlidir.

Uçot yazılışlarında bütün təsərrüfat əməliyyatları ardıcıl olaraq düzgün qeyd edilməlidir;

- 1.Qəbul olunmuş uçot siyasətinə hesabat ili ərzində riayət edilməlidir;
- 2.Mühasibat uçotunda cari xərclərin kapital qoyuluşlarına ayrılması istehsala (tədavül xərclərinə) və düzgün müəyyən olunmalıdır. Analitik uçot hesablarını hər ayın biri tarixinə uyğun olan məlumatlar ilə üzləşdirilməli, onların eyniliyi və düz qeyd olunmaları müəyyənləşdirilməlidir.

Hal-hazırda avtomatlaşdırma, istənilən müasir mehmanxananın ayrılmaz hissəsi hesab edilir. Buna görə də biz, mehmanxana biznesində yeni informasiya texnologiyasının tətbiqi ilə eyni vaxtda işçi heyətini ixtisar etməklə xidmətin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına nail ola bilərik. Bunun üçün isə mehmanxananın idarəetmə sistemini avtomatlaşdırmaq üçün qlobal beynəlxalq kompüterləşmənin imkanlarından istifadə etməklə yanaşı mehmanxanada, daxili kompüterləşmə sistemi tətbiq edilməlidir. Bu sistem təsiredici qüvvəyə malik olmalı və öz tərkibində mühasibat moduluna, yaxud mühasibatlıqda geniş istifadə edilən proqrama uyğunlaşdırılmalıdır.

Sözügedən tələblər Azərbaycanın “Hilton” otelində göstərilən mehmanxana xidmətinin avtomatlaşdırılması sistemində özünü doğrultmuşdur. Kompüterləşmiş mühasibat sisteminin digər mehmanxanalara da tətbiq edilməlidir. Bu halda aşağıdakı müsbət nəticələri əldə edə bilərik:

1. xidmət işlərinin avtomatlaşdırılması ilə həm müştərilər nəticədən razı qalacaqlar, həm də mehmanxana avtomatlaşdırılmış rejim ilə işlədiyindən əlavə işçiyə gəlir ödəməli olmayacaq;
2. müştərilərə xidmətin keyfiyyəti və sürətini yüksəlməsi ilə mehmanxana rəqabətə

davamlı bir obyektə çevriləcək;

3. qonaqlarla hesablaşmanın avtomatlaşdırılması nəticəsində müştərilərin sayında artım və xarici turistlərin cəlb olunması baş verəcək;

4. mühasibat, vergi və operativ uçotu vahid sistem üzrə aparılması ilə mühasibatlıq işləri asanlaşacaq;

5. otelin fəaliyyəti üzrə analitik informasiyaları formalaşdırmaq və mühafizə etmək mümkün olacaq;

6. bir neçə hüquqi şəxs və korpus üzrə uçot əməliyyatlarının aparılması təmin ediləcək.

Son olaraq qeyd edək ki, mehmanxana xidməti müəssisələri üçün, o cümlədən də Hilton mehmanxanası üçün effektiv mühasibat uçotu sisteminin təşkili vacib bir məsələdir. Mehmanxanada maya dəyərinin kalkulyasiya edilməsi zamanı uyğun uçot qaydasını seçmək, məsrəflərin hansı həcmdə olmasını və maya dəyərinin hansı dövrlərə uyğun olan hissələrinin məsrəflərə aid edilməsini, baş vermiş məsrəfləri kalkulyasiya obyektləri arasında bölüşdürmək kimi vacib məsələlərin həllini asanlaşdırmaq üçün yeni normativ aktlar işlənəlməlidir.

Azərbaycan Respublikasında da beynəlxalq standartlara cavab verə biləcək mühasibatlıq sisteminin təşkil edilməsi zəruridir. Bunun üçün isə ilk növbədə mehmanxana xidməti göstərən müəssisələrdə tətbiq olunan Milli uçot sistemindəki nöqsanlar aydınlaşdırılmalı və həlli yolları axtarılmalıdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. Abbasov İ.M., Məmmədov İ.A., Cabbarov A.S., “Mühasibat uçotu : sahələr üzrə”, Bakı: Bakı Biznes Universiteti, 2017, 406 s.
2. Abbasov Q.Ə., “İdarəetmə uçotu nədir?”, //Maliyyə və uçot: jurnal, № 2, 2008, s. 3-6.
3. Ağakərimov.M.M., “Otel” , Dərs vəsaiti, Bakı, 2008.
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 6 aprel tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı”. Azərbaycan, 2010, 7 aprel.
5. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Q-02 “09” fevral 2012-ci il qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarda büdcə təşkilatları üçün milli mühasibat uçotu standartlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunun təşkili və planlaşdırılmasına dair təlimat”.
6. Azərbaycan Respublikasında mehmanxana xidmətinin göstərilməsinə dair “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” 10 iyun 2005-ci il tarixli, 925-IIQD nömrəli qanun.
7. Bayramov V., “Azərbaycanın ÜTT-ə Üzvlük prosesinin Qiymətləndirilməsi üzrə Ticarət Sənədi”, Bakı, 2010.
8. Bilalov B.Ə, Güllahiyev Ç.G., –“Turizmin Əsasları” ,Bakı,2015
9. Əhməd zadə M.İ., “ Maliyyə hüququ”, Bakı: Qanun, 2003, 80 s.
10. Əliyev M.M., “Azərbaycan Respublikasında daxili auditin təşkilinin müasir vəziyyəti və onun inkişaf istiqamətləri”, Bakı, 2004, 26 s.
11. Məmmədov C.A., Soltanova H.B., Rəhimov S.H., “Beynəlxalq Turizmin Coğrafiyası”, Dərs vəsaiti, Bakı, 2002.
12. Milli mühasibat uçotu standartları: mühasibat uçotu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq hazırlanmış və mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarına əsaslanmışdır.

- 13.Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartları, Bakı: Business press, 2004, 35 s.
- 14.Mühasibat uçotu: peşəkar mühasiblər üçün praktik jurnal, Bakı, 2015, № 9, № 396-397.
- 15.Səbzəliyev. S.M., Abbasov Q.Ə. –“Xidmət sahələrində mühasibat (maliyyə) uçotu. Bakı 2015.
- 16.Səbzəliyev S.M., Quliyev V.M., “İdarəetmə uçotu”, Bakı: Elm və təhsil,2014, s 523.

Türk dilində:

- 17.A.Ahmet., “Hizmet işletmelerinde yiyecek ve içecek yönetimi”, Eren Ofset, Ankara, 2015.
- 18.B.İsmail., “Konaklama Mühasebesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Isparta, 2003.
- 19.Ç.Ertuğrul, “Konaklama işletmelerinde Mühasebe uygulamaları”, Gazi yayınları, Ankara, 2002.
- 20.E.Cemal, “Konaklama mühasebesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F İşletme bölümü, Afyonkarahisar , 2010.
- 21.E.Murat, Y,Medet., “Konaklama İşletmelerinde Ön Büro Yönetimi”, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.
- 22.K,Hülya., “Konaklama İşletmelerinde Odalar Bölümü Yönetimi (Modern Yönetim Yaklaşımları ve Gelir Yönetimi)”, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.
- 23.K. Güngör., “Otelciliğin İncelikleri”, Ekin Grubu Yayınları, İstanbul, 2005.
- 24.N.Akdoğan, N.Tenker, “Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri”, Ankara, 2015.
- 25.N.Ata ve P.Raif., “Mühasebede Belge Düzeni”, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004.
- 26.Özsağır A., Aliye Akın ., “Hizmetler sektörü içinde hizmet ticaretinin yeri ve karşılaştırılmalı bir analizi”, Electronic Jurlan of Social Sciences , 2012.
- 27.S.Orhan., “Genel Mühasebe”, Gazi yayınları, Ankara, 2011.
- 28.T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, “Konaklama ve seyahet hizmetleri, Genel mühasebe”,

Ankara, 2013.

Rus dilində:

29.Б.Е. Андреевна, “Гостиничный бизнес. Как достичь безупречного сервиса”, Москва: Вершина, 2005, 176 с.

30.В. А. Романов, С. Н. Цветкова, Т. В. Шевцова, В. В. Каращенко “Гостиничные комплексы ” , Ростов-на-Дону: Издательский центр "МарТ", Феникс, 2010, 221 с.

31.В. Б. Ивашкевич, “Бухгалтерский управленческий учет” , учеб. для вузов, Москва: Юристъ, Экономистъ, 2003, 618 с.

32.Н. В. Корнеев, Ю. В. Корнеева, И. А. Емелина , “Технология гостиничного сервиса” учебник для студ. Высших учебных зав., обуч. по направлению, Москва: Академия, 2011, 269 с.

İngilis dilində:

33.Areans, Alvin, Elder, Randal J. ve Beasley, Mark S., “Essentials Of Auditing and Assurance Services (An Integrated Approach)”, Prentice Hall, USA, 2003.

34.Asroff, Milton T. ve ABBEY,James R., “Convention Management and Service, Educational Institute American Hotel &Motel Association”, USA, 1998.

35.Coltman, Michael M., Hospitality Management Accounting, John Wiley & Sons, Inc, USA, 1998.

36.Chuck Y., International Hotel Management, The Educational Institute of The American Hotel &Motel Management, USA, 1994.

37. “Developments and challenges in the hospitality and tourism sector ”, International Labour Organization, Geneva 2010.

38.Galen R., M. Tarun., Hospitality Information Technology, Kendall/Hunt Publishing Company, USA, 2011.

39.GRAY, William S. ve LIGUORI, Salvatore C., Hotel and Motel Management and Operations, Pearson Education, USA, 2003.

- 40.LAWSON, Fred., Hotel and Resorts, Architectural Press, Burlington, 2005.
- 41.LIBBY, Robert, LIBBY, Patricia A. ve SHORT, Daniel G., Financial Accounting, McGraw-Hill Company, USA, 2004.
- 42.LOCKYER, Cliff ve SCHOLARIOS, Dora., “Selecting Hotel Staff: Why Best Practice Does Not Always Work?”, International Journal Of Contemporary Hospitality Management, Vol.16, No.2, 2004.
43. “Promoting Foreign Investment in Tourism” – United Nations, New York and Geneva 2010
- 44.Stephen J., “Understanding Internal Control”, Government Finance Review, No.1, February 2006.
45. Vugar Dargahov- “Investment opportunities of tourism Industry in Azerbaijan and its regions”

İnternet resursları:

- 46.Əliyev İ.H.// “Ölkəmizin güclü turizm sənayesi yaradılmalıdır”, 30 yanvar 2017.// <https://metbuat.az/news/623677/prezident-ilham-eliyev-olkemizin-guclu-turizm-senayesi-yarad.html>
- 47.Hüseynova Mətanət // “Turizmin inkişafı diqqət mərkəzindədir” // <http://www.iqtisadiyyat.com/az/pages/8/information/7487>
48. <https://report.az/turizm/azerbaycanda-mehmanxana-ve-mehmanxana-tipli-muessiselerin-gelirleri-aciqlanib>
49. <https://report.az/turizm/azerbaycanda-oten-il-mehmanxana-muessiselerinin-gelirleri-28-artib>
50. http://musavat.com/news/azerbaycanda-oten-il-mehmanxana-muessiselerinin-gelirleri-28-artib_431481.html

РЕЗЮМЕ

Диссертация называется «Использование международных и национальных учетных систем в организации бухгалтерского учета гостеприимства». Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка используемой литературы.

Введение диссертационной работы раскрывает актуальность исследуемой темы, цель и задачи исследования, объект и предмет исследования, теоретическую и практическую значимость исследования, информационную базу и структуру диссертационной работы.

Первая глава исследования называется «Использование международных и национальных систем бухгалтерского учета в организации учета услуг в сфере гостеприимства». В этой главе рассматривается расположение гостиничных услуг при формировании экономики, организация учета ведущего гостиничного сервиса, а также теоретические основы основных особенностей гостиничного сервиса и основные показатели их регистрации.

Вторая глава диссертационной работы называется «Проблемы бухгалтерского учета гостеприимства». Ниже приводится краткая информация о финансовых показателях гостиничных услуг и организации надлежащего учета их национальной (национальной) практики, организации учета экономических показателей гостиниц в европейских странах, а также основных тенденций учета эффективности гостиничных услуг в Турецкой Республике как ближайшего соседа как показано на рисунке.

В третьей главе диссертации «Проблемы совершенствования организации международных и национальных систем бухгалтерского учета при организации бухгалтерского учета гостиничного обслуживания» основные вопросы организации управленческого учета в Международной и национальной системе учета, предоставляющей гостиничные услуги, и способы их устранения в национальной системе бухгалтерского учета в сфере гостиничных услуг в нашей стране была исследована.

SUMMARY

The thesis is called Dissertation is called "The use of international and national accounting systems in the organization of hospitality accounting". The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and a list of used literature.

The introduction of the thesis reveals the relevance of the topic, the purpose and objectives of the study, the object and subject of research, the theoretical and practical significance of the research, the information base and the structure of the thesis.

The first chapter of the research is called "The Use of International and National Accounting Systems in the Organization of Accounting for Hospitality Services". This chapter deals with the location of hotel services in the formation of the economy, the organization of accounting for a leading hotel service, as well as the theoretical foundations of the main features of the hotel service and the main indicators of their registration.

The second chapter of the dissertation work is called "Hospitality Accounting Problems". Here is a summary of the financial performance of hotel services and the organization of proper accounting of their country (national) practice, the organization of accounting for economic performance of hotels in European countries, as well as the main trends in accounting of hotel performance in the Turkish Republic as a nearest neighbor shown.

In the third chapter of the thesis entitled "Problems of Improving the Organization of International and National Accounting Systems in Organization of Accounting for Hotel Service", the main issues of the organization of management accounting in the International and National Accounting System providing hotel services and the ways of their elimination in the national accounting system in hotel service activities in our country has been researched.